

TABLE DES MATIÈRES

Les lois... 10
Les décrets... 15
Les arrêtés... 20

TABLE DES MATIÈRES

Les lois... 10
Les décrets... 15
Les arrêtés... 20
Les circulaires... 25
Les avis... 30
Les notes... 35
Les rapports... 40
Les décisions... 45
Les arrêtés... 50
Les décrets... 55
Les lois... 60

CONTENTS

The laws... 10
The decrees... 15
The orders... 20

CONTENTS

The laws... 10
The decrees... 15
The orders... 20
The circulars... 25
The notices... 30
The notes... 35
The reports... 40
The decisions... 45
The orders... 50
The decrees... 55
The laws... 60

SZINYEI ARCKÉPMŰVÉSZETE

Szinyei Merse Pál nem volt arcképfestő. De amikor arcképet festett, művész volt. Arcképet csak akkor festett, ha közvetlen környezetének valamelyik alakja megragadta képzeletét. Apját, feleségét, gyermekeit, sógorát, nővérét, bátyját és öccsét, önmagát, tehát mindig azt, aki érzéseibe közel állott. Csak a szívéhez legközelebbit, az édesanyját nem festette meg. Viszonya édesanyjához titokzatos és mély volt, képét éber álmaiban, — otthon és idegenben, — egyaránt magában hordozta, de nem tudott annyira objektívvé válni, hogy a rejteltet képet megragadja és kivetítse magából. Annak ellenére, hogy arcképeinek száma nem haladja meg a huszat, művészete egész fejlődését végigkísérhetjük rajtuk. Minden korszaka s annak egész fejlődését jelentősége visszatükröződik arcképein.

Müncheni akadémistakörülék kezdve, amikor első arcképével találkozunk (1866), fivéreinek gyermekarcképein át (1868) az 1870-ben festett két arcképig, amelyekben apját és nővérét ábrázolta, szinte szemmeláthatóan megfigyelhető, mint szabadul fel az iskolai hagyományok alól. Tanulmányokkal kezdi, mint aminő az akadémian készült „Püspökfej“-e, melyen minden forma részletező látással van kikeresve s az anyagok érzetiségének hűségét a kifejezés erőteljes hangsúlyozásával egyesíti. Csak Leibl akadémiai tanulmányainál, pl. az 1865-ben festett öregasszonyfejéknél, látunk hasonló erős anyagérzetet, a formák gondos kikeresését, minden kicsinyes elaprózás híján. Kitűnő növendék munkák egész során át jutott el Szinyei odáig, hogy a maga látásának szabad kifejezésével megpróbálkozzék.

Műteremfestésből indult ki ő is, de korán a tónusfestésre tért át. A festői tónus szépségeit kereste, mint társa, a fiatal Leibl, azt a tónus-egységet, amely fátyolt borít a színekre és lefokozza értékeiket, hogy ilykép nem a színek, nem azok önálló értékei érvényesüljenek, nem a fény és árny csupasz kontrasztja hasson, hanem a színekre borított fény változatainak egysége, mely a lágy egybeomlásokat szüli, a legfinomabb félhangokig.

Tudjuk, hogy mit jelentett ez 1868—69-ben Münchenben. Jelentette az eltávolodást a Piloty-féle töretlen kolorizmustól és a közeledést a francia tónusfestéshez, melynek első hírnökei közé tartozott az 1867-i párizsi világi kiállításról visszajött Munkácsy is. Csak-hogy akkor már Párizsban a tónusfestéshez új jelszó is járult, a világos színharmónia, amelyet főleg Courbet fiatal barátai, Manet és köre, Renoir, Monet, Bazile stb. képviseltek. Bizonyítja ezt Leibl műve, Gedonné arcképe, melynek gyöngyhászínű szürke színharmóniája közelroka Szinyei: *Anyja és gyermeke* című műve finom szürkés tónus-egységének. Ime, mint lettek ők, Leibl és Szinyei a franciák hívei *ab in vasis*. Hiszen ekkor még egyikük sem látott modern francia festményt, csak 1869 nyarán, a müncheni nemzetközi kiállításon ismerkedtek meg azokkal, ahol a barbizoniak és Courbet egész kollektívával szerepeltek, sőt Courbet később személyesen is megjelent.

Szinyei tónusfestészetének első emléke Női aktja (Szépművészeti Múzeum),² a második arcképművészetének első jelentékeny alkotása: *Apja arcképe* (1870; Szépművészeti Múzeum).

A német-francia háború kítőrekekor anyja hazahívta és Szinyei ekkor festette meg e képet. Amit a kortársak elbeszéléseiből édesapjáról tudunk, azt Szinyei képeről leolvashatjuk. Magas, sovány alak volt, kinek beteg külseje ellenére hatalmas hangja, szemének átható tekintete szuggesztív erőt kölcsönözött s népszerűsége megyeszerzte, úgy a jobb-, mint a balpárton, szinte megingathatatlan tekintélyt biztosított. Nem sokkal előbb, hogy Szinyei hazaérkezett Münchenből, apja rövid időre visszavonult a magánéletbe. Szinyei nem a rettegve szeretett volt alispánt festette meg, hanem apját, aminőnek ő otthon látta, a jernyei kastély udvarházában a kandalló előtt, a nagy ripszkarzséékban üldögélve. Ott ül a magastámlájú karzséékban, jobbát a karfán pihentetve, balját ölébe ejtve fekete atillájában, nagy, dértől megesett szakállal, maga elé nézve komoly hallgatásban. Szemének átható tekintete némaságában is beszédes. Az arc hatalmas formái, a beesett

¹ Jelenleg a magdeburgi múzeumban. Körülve Waldmum Leibl könyvében, 27. tábla.

² Repr. a *Magyar Művészet* I. évf. (1925) 7. számában.

szemek, az arc kiálló csontozata, a jellegzetes orr, a homlok síma íve, a koponyára simuló erős hajzat, a finomszállú erős bajusz és a mellére hulló összes szakáll puhasága: mind hozzájárulnak a jellemzéshez. Az árnyékok világosbarna foltokban játszanak a karnáción, puha és lágy összeomló tónusba olvadva, csak a balkéz erezetének finom kékes színe ad nagy világos foltokat a szürke háttér és a fekete atilla között.

Courbet tónusfestése kísért itt, csak kevésbé temperamentumos előadásban. Szinyei átalakítja a francia mester brutális pasztózus előadását a maga erős léleknek lágy formába. Itt minden nyugalmat lehel és minden méltóságosan egyszerű. Itt nincsenek éles formakontrasztok: minden tompán, lassan hullámozva olvad össze.

Ugyanilyen művészeti törekvés, a tónusfestés hangsúlyozása jellemezte második nevezetes arcképét, a nem sokkal utóbb (1870) festett *Nővére arcképét*.³ Szinyei egyetlen lánytestvére, Ninon, a későbbi síroszegyei alispán, Berzeviczy Edmund felesége volt, finom, magabizonyos lélek, akit a családban kora haláláig mindenki rajongó szeretettel övezett. Ninon kedvence Pál volt, akihez a művészi lélek közössége vonzotta s mikor meghallotta, hogy öccse hazajött, sietett hozzá s nagy odaadással hallgatta ő is annak müncheni élményeit.

Ezt az intuitív ragadta meg a művész. A megértéssel és nagy érdeklődéssel figyelő hallgatót, amint a kertészekben feléje fordulva figyel, ajka körül gyöngéd mosoly játszik, tekintetében mélység, magas homlokára simán borul a gesztenyebarna haj. Nyakát csipkegallér övezi, bársonykabátján aranyléc, kezét magafeledten ölébe hullatja, taftruhája széles ráncokba szélesedik.

A kis képen minden esztendősné lágy, finoman elsimított, a kéz kék erei lehellétszerűek. Az arc karnációja letompított tónusban világít a sötét színek között s lágyan emelkedik ki a szürke háttérből. Az előadás gyöngéd, bensőséges és mély érzést áru el. Menynyire más ember festette e két képet, akár ha Benczur, akár ha Munkácsy egykorú művei közt nézünk széjjel. Benczur ugyanezen időből való arcképein a fény és árnyék egyenletes elosztásával érte el a plasztikai hatást.⁴ Mert ezt kereste. Munkácsy néhány hónappal előbb festette Düsseldorfban a *Siralombházban* készült tanulmányfejeket. Ugyanezen művészi tendenciával. Tónusfestés volt az ő törekvése is, Courbet közvetlen hatása alatt, — de az ő kezében drámai erővel fogott az ecset, minden formájában rejtett páthosz iz-

zik, minden színe benső tűzben ég, feketéjének égő zománca szenvedélyt lehel: Szinyei méltóságos, nyugodalmas, ünnepélyes, lélekbehatoló előadásával szemben Munkácsy minden esztendősné balladái légkörben fogant.

Négy év telt el, míg Szinyei újra arcképbe fogott. De ez a négy év művészi élményekben gazdag és egész életét eldöntő sorsjelző idő volt. Közben az 1869-i müncheni kiállítás tanulságait szép lassan feldolgozta, a kiállításán látott Courbet-képek emléke, a barbizoni mesterek tájszemléletének megismerése, a stahrenbergi kirándulások, a tutzingi séták, egy velencei utazás és a Böcklin szomszédságában való letelepülés felverték képzeletét, melyből a sok felszálló vízió, a sok színben ragyogó kis vázlat a végül maga a *Majális* keletkezett. Mikor visszakértül Münchenbe (1872), Böcklin éppen a kolorisztikus értékeit dicsérte, a tónuskerékek helyett tehát a színproblémákkal kezdett intenzívebben, egész erejével, minden érdeklődésével foglalkozni. De a fény minden egybefoglaló erejének hatását nem mellőzte el, még Böcklin mellett sem. Böcklin példája: a világos szín-harmóniák mozaikszzerű egysílyozása, őt nem győzte meg, Szinyei az összehangolás új feltételeit kereste.

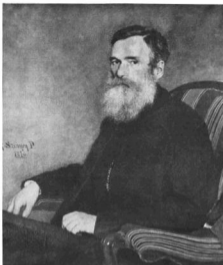
Megtalálta először a *Majális*nál, amikor a levegőtönus következetesen végigvezette a színeken és a formákon. Ellentétben Böcklinnel, aki az atmoszferikus hatások változatosságát figyelembe sem vette, Szinyei a *Majális* összes vázlatain, — már a „*Máterem*“ állványán látható *Majális*-vázlat színtelétől is, — ezt a szintbefolyásolást, örökös mozgásban levő *napfényt* tette meg egysílyesítő fluidummá, új harmóniákat teremtő tónussá s míg Courbet tónusharmóniája lefokozta a színeket, Szinyei fénybemártott szín-harmóniája felfokozta őket, ragyogó színösszeesésékké emelte.

A *Lilaarcképen* ugyanezt a problémát, az összehangolást, már más módon próbálta megoldani. Míg a *Majális*on a ragyogó színeket a napfénynek minted egybefoglaló erejére bízta, míg a színtelét világításban fellépő különböző színértékeket, a színeket váltó árnyalatokat, az árnyékok színességét egyaránt a levegőtönus kormányozza, addig a *Lilaarcképen* új feladatot állít és azt új eszközökkel oldja meg.

Az élmény, mely a *Lilaarckép* új formáját belőle kiváltotta, akkori hangulatából és viszonyából fakadt. Nem sokkal előbb vezette ugyanis haza ábrándozásra hajló fiatal feleségét, kivel müncheni szép napok emlékei kapcsolódtak össze. Otthon az új környezetben a fiatalasszony szerette a rét csendes magányát, szeretett a napzállat aranyos színeiben gyönyörködni a gyeppadon, a messzeségbe elvező tekintettel. Ebben a nyugodalmas, csendes magányban elmélázva, láthatta

³ A Szépművészeti Múzeumban. Közölve színes reprodukcióban a *Magyar Művészet* 1927. (III.) évf. 2. számban.

⁴ Benczur Gyula és tanítványainak kiállítása 1921. Katalógus 1., 3., 243. szám.

SZINYEI MERSE PÁL (1845—1920): A MŰVÉSZ ATYJÁNAK,
SZINYEI MERSE FÉLIXNEK ARCKEPE 1870
Az Orsz. M. Szépművészeti Múzeum tulajdona

meg őt a művész és érzéseit megkapta a látomány ünnepiessége, a méltóságos csend, talán a leendő anya végtelenbe vesző tekintetében felbukkanó álomlátás is.

Ez a belső kép oly erős volt, hogy a *Majálissal* való tapasztalatok minden keserűségét fedelve, a szép látományt igyekezett realizálni. A jelenség nem volt mozgalmassá váló folyamat, mint a *Majális* víziója, — ellenkezőleg, nyugodalmassá, lefokozott színállom. Ezt nem lehetett a *Majális* színáramlásával megragadni. Az új feladat új megoldást követelt.

Az új feladat annak az érzéstartalomból, de mégse érzéstartalomból, ünnepélyes, de nem merev, merengő, álmodozó, messzeszálló hangulatnak a visszaadása, amelyet lelkében az élmény fölkelte. Ehhez kellett először is a megfelelő strukturális elrendezést megtalálni. A formoromans emlékeztet Feuerbach Ifigéniájára a darmstadti Múzeum 1862-iki változatában, de Szinyei aligha ismerte e képet. Feuerbach képén a tengerparton ülő alak hazasóvárgása, a messzire tekintő, elmélázó nő merengése átlósrendszerű vonalhálózatba van fogva. A derék hátrahajlik, s a szem a klasszikus redőzet előresiető nagy vonalán simúl

² Köszölvé a *Magyar Művészet* V. 595. l.

végig. De Szinyeit nem klasszicizáló emlékek ihlették. Megmaradt egy rajza, mely felvilágosít művészi problémájáról. Azt mutatja, hogy a modern ruharedőzet elemeit igyekezett minél egyszerűbb síkokra visszavezetni. A festményen a rajz még inkább van leegyszerűsítve. Az alak, melynek törzse a rajzon előredől, a festményen vertikálisabb. A kéztartás is megváltozott. A rajzon a jobbkez magafeledten a nő ölében nyugszik, a balkez virágot tart, a festményen a két kez egymáson nyugszik, s a három margarétát ugyancsak a balkez tartja. Mindezek a változatok egy célt szolgálnak: az ünnepélyes elmerültség és a halk magafeledkezés minél egyszerűbb formájának a keresését. Ezért nagyon kevés kontrasztból építi fel a képet. Az ülő nő derekának vertikálisát a nő mellett levő két nyulánk fatörzszel hangsúlyozza, s a háttér lefokozott színerejű kis fája, a domb tetején, a felfelévivő tekintetet elnyugtatja. A törzs horizontális viszont kontrasztot ad a felső testnek, széles tömegével erős hangúlyt, földbegyökerezettséget, amelyet a ruha fekete sávjai fokoznak és elmélyítenek. Együtt pedig minden változat háromszögbe van fogva, mely azonban nem esik a képsík középebe, ezzel az oldalratolás-

SZINYEI MERSE PÁL: A MŰVÉSZ FELESÉGÉNEK ARCKÉPE, AZ Ű. N. LILARUHÁS ARCKÉP (1874)
A Múzeumbarátok Egyesületének ötéik letette az Orsz. M. Szépművészeti Múzeumban 1917

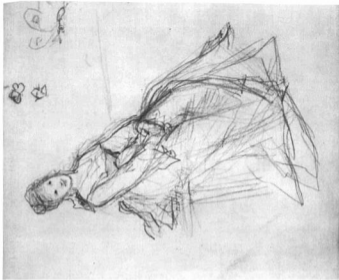
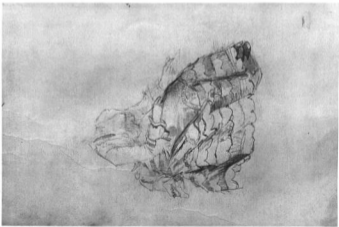
sal a hieratikus merevséget legyőzte s a pillanatszerűség érzetése mellett is valamelyes ünnepélyes monumentalitást őrzött meg. Nyugalom árad ki a vonalszerkezetből, mert nem mozgatja a szemet, egy tekintettel, világosan felfoghatóvá teszi a kép egész szerkezetét, melynek minden részletét nyugvószemmel, pontról-pontra megérthetjük.

Mily más látomány ez, mint a *Majális* folyamatos áradása, le és felbukkanó átlóival, azokat félkörökkel átvágó hullámaival, melyek a szemet lassú, de állandó folyamatos mozgásban tartják és egymásbaömlő átmenetekkel egybekapcsolják. A *Lilaarckép* nem mozgatja a szemet, tehát nyugodalmat érzést kelt, de hieratikus merevség híján lévén,

maga a természetes és közvetlen egyszerűség s minden szentimentális íz nélkül való.

Böcklin is erre vágyott majd minden arcképénél. Mondotta is gyakran tanítványának, Schicknek, hogy milyen előnyös a vertikálisok hangsúlyozása, miáltal a fej leghalibb megmozdulása is érvényre juthat.⁶ Ő is szerette a struktúrát mellékes elemekkel gazdagítani, amiáltal a lényeg annál erősebb hangsúlyt nyer. De Böcklin arcképénél sohasem találjuk meg a *Lilaarckép* szerencsés, halk, nemes szűkszavúságát. Szinyei víziója ahhoz, hogy a maga egészében realizálódjék, a struktúra felépítésén kívül még mást is kö-

⁶ Schick, Tagebuch-Aufzeichnungen über Böcklin, 731. l.

TANULMANYRAJZOK SZINYEI MERSE PÁL LILARUHÁS HOLGY CIMO KEPEHEZ
Az Orsz. M. Szépművészeti Múzeum tulajdonában

1879

SZINYEI MERSE PÁL: A MOVÉSZ FELESÉGÉNEK KÉT ARCKÉPE

1880

A Művészeti Múzeumok Barátsági Egyesületének Inéske az Orsz. M. Szépművészeti Múzeumban 1932

vetelt; követelte a nemes tartalomhoz a nemes színt. A formának halk szűkszávsága, a dekoratív fölépítés, a színek tökéletes harmóniájával válhatott csak egységessé, még pedig sajátos, csakis ennek az elképzelésnek megfelelő színharmónia által. Ehhez Szinyei nem használhatta a *Majális* hullámozó, felfokozott, magas színérfétekben csillogó, a délinap ragyogásában vibráló színeit. De Böcklin mozaikszerűen egymasmellé rakott színkezelését sem, hisz Böcklin csak képhatásra törekedett, egy elképzelt skálához formálta, alakította, hangolta, mélyítette, vagy tüzésítette színeit, mindig csak a szép összecsengésre ügyelve, később a vakító fénytől, sőt a riktótól sem riadva vissza. Mindez persze a természettől való nagy eltávolodásokhoz vezetett. Szinyei víziója mást kívánt. Már a *Majális*nál is tovább ment Böcklinnél, mikor az atmoszferikus összhatást, a levegőtónus egységét hangsúlyozta; Böcklin ellenben a „grossdekorative“ keresésében töltötte egész életét, amialatt a szép színmeneteket, a színtömegek egyensúlyozását értette, hogy ilykép az egyik szín a másikat hatásában fokozza és kiegyensúlyozza.⁷

Szinyeit azonban a *Lilaurkép* dekoratív hatásánál nem Böcklin vezette, hanem Paolo Veronese emléke, akit 1869 őszén látott Velencében és mint önéletrajzi jegyzeteiben 30 évvel később írja, „megesodált“.⁸

Veronese is dekoratívot jelentett, de a szónak más értelmében mint Böcklin, aki közelebb áll Tizian sokszínűségéhez, ki szintén ornamentalsként játszott a színekkel. Ezzel szemben mit csudált meg Szinyei Veronesénél? Azt, hogy színei egymásbafolyva mily egységes hatásúak, hogy a színeket egységes ezüsttónus foglalja össze s miközben az egyes anyagok színkvalitása a tónus alatt egyre változik, színei nem ugranak ki a képből, hanem a *főlöttük lebegő levegőréteg tónusa alá vannak rendelve*.

Ezt a szabályos színelosztást csudálta meg Szinyei Veronese „Lakoma Lévi házában“ című művén. A színek intenzitásának halk változatait látta nála, amialatt a tónusok csendes áramlása nyugodt harmóniát kapott. Ezt a harmóniát nyugodt szemmel lehetett látni, ahogy már Veronese kortársai követelték is, „in una occhiata, senza punto muover la testa“, (anélkül, hogy mozgatni kellene a fejet) ami nyugodt hatást kelt a nézőben is.⁹ A halk színek e zenéjében egy-egy szín hangsúlyt kap, úgy tömegével, mint kontraszteremtő erejével, de jobbra csak hideg színek. A tónus melegségét mindjobban lefokozzák, s Veronese műveiben a kék, a zöld és mellettük a lila jelentős szerephez jut. Velencé-

⁷ U. o. 357. l. Ein Bild ist eine Harmonie in sich. 383. l.

⁸ B. Lázár: Paul von Szinyei Merse, 20. l.

⁹ Vignola—Danti, La una regola della pittura, 1583. 53. l.

ben találkozunk a lila erőteljesebb szereplésével. A sienai mestereknél ugyan már a trecentóban is megjelenik, később Botticellinél is. A németalföldi mestereknél ritka, csak Van der Goes nagy oltárképén csillog fel néha egy-egy halk lila tónus. De a velencei mestereknél annál inkább szerepel, jelen van Giorgione és főleg Tizian késői művein, Sebastiano del Piombo egyes korai képein s döntő szerephez jut Veronesénél.

Szinyeinél a lila már korai színvázlatainál is felbukkan a teliszínek nagy együttesében. A *Hintán*¹⁰ az előtérben a hintaszéken ülő nő halk lilaruhája, az álló nő napernyője, a *Ruhazárításon* (1869)¹¹ a fehérneműt aggató nő ruhája lila tónusokban játszik. Lila volt a napernyő színe az *Anya és gyermeke* c. képen (1869). Lila árnyékok játszanak a *Szelemes páron* is (1869). Mikor Böcklin műteremszomszédja lett, láthatta, hogy Böcklin is előszeretettel használta színkombinációiban a lilát. A „lila mindig jól vág össze a zölddel“ — szokta mondogatni. A *Vízimínya* c. képen Böcklin a nimfa ruháját halványlilára hangolta. A *Magna parens* női alakján is sötétlila tónusok uralkodnak. Schicknek beszélte, hogy a ruha széles, ragyogóan világos lilája a húszszíneknek gyöngéd, meleg, lefokozott fényt sugároz, a levegő is e szín mellett gyöngéd, gardag, szürkés-kék árnyalatot nyer,¹² tehát előtte a lila csak egy kődarab színkombinációinak mozaikjában.

Szinyeinek ezidőiben (1872) készült vázlatain a lila kezd újra felbukkanni, a *Rokóko* kis vázlatán, a háttérben lévő női alakok ruháján még csak játszadozik, de a *Séta Tutzing felé*¹³-n (1873) már egyenesen lila az első pár női alakjának ruhája. Míg a *Majális*¹⁴ vázlatán a háttérben a dombon látható női alak ruhája fehér, magán a *Majálison* lilaruhás, napernyős alak száll alá a háttér lankáiban.

Nem véletlen tehát, hogy a *Lilaurkép* női éppen ilyen színű ruhában ábrázolta, ezzel a színnel céljai voltak. Míg Böcklinnél — mint láttuk — a lila csak egy hangoló elem a sok közül, Szinyeinél, már tömegénél fogva is, uralkodó szerephez jut, s mint egykor Gainsborough a *Kék fiún* a kéket, Szinyei a *Lilaurkép*ben a lilát tette meg az uralkodó-érzet hordozójává, ez dekorációjának alfája és omegája, mely szervesen hozzáidomult forma-félelépítéséhez.

Pedig a lila igen kényes szín, főleg oly művész kezében, ki a természettől átfórt

¹⁰ Szinesen repr. a *Magyar Művészet* IV. évf. (1928) 2. számában.

¹¹ Szinesen repr. a *Magyar Művészet* I. évf. (1925) 6. számában.

¹² Schick, id. mű 235. l.

¹³ Repr. a *Magyar Művészet* I. évf. (1925) 6. számában.

¹⁴ Szinesen repr. a *Magyar Művészet* VI. évf. (1930) 2. számában.

viziót nem a színekért, hanem a színek által hozza létre. Most azonban, mikor szinte spirituális érzéssé finomult hangulatot akart megfogni, Szinyei ehhez a színhez fordult. A lila hideg, elutasító, de „lebhaft ohne Fröhlichkeit“ — mondta róla Goethe, s csakis ily titokzatos és összetett színt használhatott spirituális víziója megreformálásához. Célját sikerült elérnie, sikerült pedig éppen azáltal, ami látszólag legjobban megnehezítette feladatát, a lila tömeghatásával. Csakhogy ő e tömegen játszva uralkodott,¹⁰ s noha a lila a képfelület jelentékeny részét foglalja el, mégis tökéletes a maga szervezetségében. Azt is állították már,¹¹ hogy lilája a körülötte levő sárgákkal lehorgonyozza magát a zöldbe, de mivel a sok sárga oly változatos árnyalatokban és vegyületben és annyi helyen elszóródott, oly különféle anyagszerűséget dokumentál, a lila nines mereven lekötve, mozoghat előre-hátra, sőt nagy tömege és nagy komolysága ellenére is észrevehető állandó enyhe lebegését a kép felszínén. Arra törekedve, hogy a kép-egységen belül nagy és nyugodt hatást keltsen, mely nem mozgatja a szemet, hogy egyetlen pillantásba befoghassuk az egész jelenséget és felfoghassuk annak minden moz-

gásirányát, helyzetét és változatait, e célból vett fel magas horizontot és szűkítette meg színei gammáját. Ezáltal uralkodóvá tette a lilát, melyet a képsíkon nagy tömegben helyezhetett el, újra csak azért, hogy a szemet ne mozgassa, hogy ne adjon ösztönt a szemnek a tovahaladásra, hogy illykép az egész kép egységnek hasson, hogy a komplementer és kontrasztszínek csak ezt a lefokozott lilát kössék le, mélyítsék el, annak uralkodó zöngéjét kiemelve. Hogy a képsíkot egységes síknak foghassuk fel, követett el mindent, hogy se színei, se vonalvezetése ne izgassa mozgásra, a harmadik dimenzió leolvasására a szemet, mert az ünneplés egysége, az időtlen-ido hatását csakis nyugodt szemmel nézve élhetjük át. Ez az oka, hogy mint Veronesenél, nála is megtört szín a lila és a lilaérzet végigvonul az egész képen, belehull az árnyékokba, átsuhan a vörösökön, felcsillog a sárgákon, s a háttér szürke felhői, az ég tompa kékje, a pázsit sárgászöldje, mind csak arra jó, hogy a lilaérzet egységét megőrizze, kimélyítse, kihangzását elősegítse.

E lilaérzet egységének megőrzését szolgálja a lila kiegészítőszíneinek, a sárgának változatos felhasználásával is. Ott van a sárga a nő szalmakalapján, a róla lefutó sárga szalagokon, a fűben és a nő ülében levő

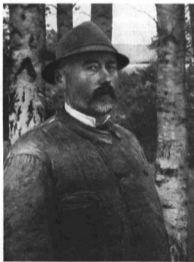
¹⁰ Feleký Géza: Szinyei Merse Párlól. Új Nemzet-dék. 1915.

¹¹ Feleký, id. k.

sárga margarettákon, alul pedig sárgás homokszárvok vonulnak. A kiegészítő színe koszorújára szüksége volt, s e színek az ecsetkezelés síma folyamatosságában a szemet nem mozgatják, mint a *Majálison*, ahol az élénk színek hullámzása a napfényben, állandó mozgásban tartja a szemet. Betetőzi mindezt az, hogy amint a nő a lefokozott lila ruhában elhelyezkedik a gyecppadon, a különböző sárgák koszorújában, a lilára az esti fényben természetes árnyék borul, ami a lila elváltozását indukálja a kiegészítő színek irányában, úgyhogy ilykép az esti fény hatása alatt a lilán virtuális fátyolos szín keletkezik, finoman remegő sárgás-rőt csillogású lustre, ami nem más, mint a *Fátyolkontraszt* jelensége. Ez a virtuális szín végigremeg a lilán, átsuhan az árnyékokon és ott lebeg az egész képsík fölött, hasonlóan Veronese pompázó dekorációjához. Általa a *Lila arcképre* valami finom, halk, ünnepélyes csend borul, az a vízió száll felénk láttára, amely a művészt alkotására ihlette. Ilykép Szinyei e képben, a fátyolkontraszt által, immateriális világba emeli a nézőt, spirituális érzéseket szuggerral, a néző szemében keletkező titokzatos szín halk remegése által. Ez a *Lilaarckép* dekoratív hatásának titka.

Míg a *Majálison* a vibráló, ragyogó, folyamatos fényt tette meg egységesítő fluidummá, addig a *Lilaarcképen* az esti fény szintlefokozó, fátyolkontrasztot keltő erejével teremtette meg a nemes, egységes dekorációt. Amit a *Majálison* elkezdett, annak az útnak a végső stációja Monet; amit a *Lilaarcképen*, annak Puvvis de Chavennes, kit szintén Veronese ihletett meg.

Teltek az évek, jöttek a bajok, Szinyei éveken át nem dolgozott, csak 1897-ben festett újra jelentős arcképet, megfestette önmagát, a bőrkabátos vidéki gazdaembert, aki volt 23 hosszú éven át. Nyírfaerdőben áll, fái között, a szürke ég egyenletes világításában. Komor némasággal tekint maga elé, áll hatalmas erejében, várja a sort. Ez az elvesztett 23 esztendő véres panaszejaként hangzik, feléje: művész vagy

SZINYEI MERSE PÁL: UNARCKÉP. 1897

— szól hozzá — s íme bőrkabátos embernek álcáztad el magad. Mi van a bensődben, az arc formái mögött? Szigorúan kémleli e formákat. A húst és a csontot, az orr és a fül porcogóját külön-külön érezteti, az öszbecsavarodó kis körszakáll odatapad a formákhoz, sőt kiemeli őket. A forma itt minden. Kitapogatja minden egyes részletét, puhaságát, keménységét, követi hajlását, megtorpanását, ívelését, vizsgálja az anyagok minőségét és ecsete hűségese követi szemet. Az a természet, melyhez oly soká hűtelen volt, — őh mint borul a tékozló fiú bánatával lába elé! Minő keserű önvallomás hangzik fel, mikor írja: „a nagymester, a természet csak annak mutatja meg legdrágább kincseit, aki becsületesen, őszintén és naiv szívvel közeledik hozzá s hűségét megőrzi.“ Megőrizte vajjon ő is? Most annál kegyetlenebb önsanyargatással áll a természet elé és igyekszik kiszakítani belőle a maga formáját. Ott áll a nyírfák előtt s nézi azok szürkés-fehér kérgét, annak minden dudorát, újra örök hűséget fogadva a természetnek, amelytől azután többé el nem szakad, melyhez többé soha hűtelen nem lesz.

Ez az arckép, amely bekerült az Uffizi-be, tragikus arckép, önmagát vizsgáló lélek képe, a maga elemező igazságában. Csupa spiritualitás és merő materializmus. Ebből az antinómiából persze organikus egység nem állhatott elő. Mindamellét éppen ez a kettősség adja meg nagy lélektani jelentőségét. Szinyei művészetének szimbóluma. A mult vádol. A jelen tétet hajt. A *Majális* és *Lilaarckép* képzeletdús mestere ott áll bőrkabátban a nyírfák előtt és másolja azok kérgének legapróbb horpadását. Körülötte a meg nem festett álmok, a színek titokzatos remegése, megannyi halk zene, édes érzés és elhervadt mosoly. A nap besüt az erdőbe és a nyírfák szökkennek föl a magasba. Csend ...

Íme, így tükröződnek Szinyei művészetének változatai arcképművészetében is.

DR. LAZÁR BÉLA

FRANCISCUS DE KASTELLO ITHALICO DE MEDIOLANO ÉS SZEREPE A BUDAI KÖNYVFESTŐ MŰHELYBEN

AZ ENYINGI ÉS BAKONOKI TOROK-CSALAD CÍMERES LEVELE

A Zsigmond királytól nyert
címer megerősítése

Keveseknek jelent ez a név többet pusztán betűnél és akik olaszos dallama után ítélnék, meglepődve fogják hallani, hogy éppen nekünk, magyaroknak jelent legtöbbet ez az idegen hangzású név.

Idegen s mégis a magyar multtal összefüggő. Földiézi bennünk nagy királyunk, Hu-

nyadi Mátyás fényes udvarának, a tudományok és a művészetek akkor európai jelentőségű központjának és ebben is Mátyás legnagyobb alkotásának, a budai könyvfestőműhelynek emlékét, Franciscus mester pompás Breviariumban örökítette meg nevét, melyet valamikor Mátyás meghitt emberének, Kálmánsehi Domonkos székesfehérvári prépostnak¹ készített. A kézirat lapjain, mondatzsalagokra írva vagy parányi betűkkel a díszítmények közé csempészve, három ízben különféleképpen találjuk nevét. Egyszer rövidítve csak ennyit: **FN** (Franciscus). Másodszer Franciscus de Castello Italico-t, harmadszor még részletesebben és eltérő, sőt nagyon feltűnő helyesírással Opus Francisci de Castello Ithalico de Mediolano-t olvasunk. Kitéréről sem oklevél, sem más forrás nem ad számot, legalább is nem ismerünk ilyent és így érthető, hogy a hazai és külföldi tudományos irodalom régtől fogva hozzátételekkel próbált rejtélyes egyéniségehez közelebb férkőzni. A kézirat újabb átvizsgálása² s ennek kapcsán a renaissancekori magyar miniatúrafestészet kérdésének revíziója lehetővé tette számomra, hogy a felmerülő kérdéseknek legalább egyikére pontos választ tudjak adni s ezzel Franciscus titokzatos személyét a realitások világába vonjam be. A renaissancekori magyarországi emlékenyaggal való összehasonlítás ugyanis ezt a kételyt, hogy művészünk nem volt-e Milánóban élő művész s Kálmánsehi rendelése nem érte-e idegenben, teljesen eloszlatja. Még pedig oly bizonyítékkal,

¹ Később nagyváradi, majd erdélyi püspök, végül kalocsai érsek.

² A kéziratot évszázadokon keresztül a lambachi bencés kolostorban őrizték. Ujabbban azonban — mint jóformán az összes osztrák kolostori kincsek — eladásra került s ma Eisenmann lipcei antiquarius birtokában van.

melyet semmiféle más kézirat nem tud szolgáltatni — ha csak nem magyar ember másolta, mint pl. Kálmánesehinek Mr. Chester Beatty tulajdonában, Londonban volt kéziratát Stephanus de Chahol nevű minora szerzetes. Ha ilyen bizonyíték nincs, csak a címereslevelek végtelenül fontos miniatúraanyaga segíthet. A címereslevél egyszerű pontos évszámot ad, másrészt ha Budán kiállított címereslevélről van szó, díszítéseinek budai eredetében valóban fölösleges kétkedni. 1481 nov. 26-án, az enyingi és bakonoki Török-család számára Budán kiállított címereslevélben találjuk meg Franciscusra a szükséges bizonyítékokat, mert erről az armálsírról minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy az ő munkája.

A címereslevél dísz címerképből és az oklevél két szélénél díszítéséből áll. A címerkép maga fekete alapra festett, melyet kisebb és nagyobb zöld pontok élénkítenek; ebbe nyulnak bele a sisaktakaró színes foszlányai, melyeken a sárgával élénkített cinberbörös dominál. A sisakdísz vörös medvéje körül vékony arany vonalokból sugaras dísz látható. A címerképet fekete, arany és világoskék szalag kereteli. A lapszéleket könnyű indákról fakadó tarka virágdísz ékesíti, közte fekete pontokkal körített arany gömbök nőnek. Fekete pontoszást fut végig az indák kis kunkorulatain is. Ezt a díszítést minden apró részletével együtt pontosan megtaláljuk Kálmánesehi Breviariumában is. A kevésbé díszes lapok közül harmincegynek a szélére ugyanaz a virágdísz van festve, és még kétszer a gazdagabb díszítésűekre is. Az utóbbiak egyikén, — mely színhatás tekintetében a legpompásabb lapok közül való, — az alapozás fekete s az aranygömbök körül világoskék pontok sorakoznak. A Török-féle armális fekete alapozású s zöld gömbökkel teleszórt díszét két lapon is megtaláljuk, amelyek egyikén még a hosszú, kunkorodó levelek is teljesen azt a benyomást keltik, mint a sisaktakaró nyúlványai. A lapok legtöbbje éppúgy van beszegezve s a címer körül mindig ugyanaz a sugaras dísz jelenik meg, mint az armális sisakdíszé körül.

A Kálmánesehi-féle Breviarium a maga egészében a legszebb magyarországi kéziratok közé tartozik.² Színeinek és aranyozásának rendkívüli pompája, dekorációinak ötletes gazdagsága a vele rokon kéziratokat erősen felülmúlja. Nincs két egyforma lap s akad közöttük olyan, melynek merész tervezete szinte modernül hat; nagyobb szövetmustra részletét kapjuk, melynek egészét inkább sejtjük, mintsem látjuk, mert a széleken be-benyúló óriási aranylevelek töredékei csak jelzik az összetartozást. A díszesen

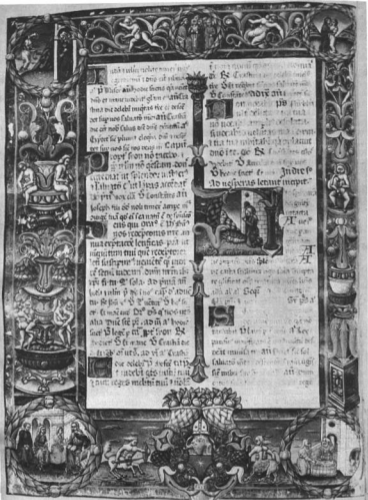
illuminált lapok pazar bőségben árasztják el a kéziratot s a figurális, kedvesen naív ötletekben kifogyhatatlan kis kompozíciók nagy tömegének adnak érvényesülési lehetőséget. A művész méltán volt büszke a munkájára.

Franciscus mester tehát 1481-ben a budai műhely tagja volt. De ki volt ezen kívül és honnan jött? Ezekre a kérdésekre még mindig csak részben tudunk válaszolni. Munkája után ítélve annyi bizonyosnak látszik, hogy a kitűnő milánói miniatornak, Christophoro de Predisnek volt a követője. Az említett kéziratban vannak olyan lapok, melyek ezt az állítást teljes mértékben igazolják. De e kört még szűkíthetjük, ha hozzáfűzünk, hogy Christophoro de Predis követői közül abban a művészcsoporthoz tartana mesterségét, mely a milánókörnyéki Lodiban dolgozott s Carlo Pallavicini lodii püspök számára díszített néhány karkönyvet, melyeket a püspök 1495-ben a lodii székesegyháznak ajándékozott. A díszítések általános elrendezése, puttókkal való teleltüzdelése, s főleg az arctípusok mutatják az ezektől a művészekről való legteljesebb függést. Franciscusnak minden ízében egységes, tiszta milánó-lodii modora tehát arra enged következtetni, hogy legalább művészileg e körzetből származott. Érdekes körülmény, hogy Magyarországnak Lodalval éppen a nyolcvanas években erősebb kapcsolatai voltak.

Hogy most már ezekután családi származását illetőleg fenttartható-e az a korábbi föltevés, melyet a Castello Ithalico de Mediolano névnek az 1489-ben — zengi és zágrábi — nemességgel felruházott de Castelliono et de Mediolano család nevével való feltűnő hasonlóságára építettem, még mindig nyílt kérdés marad. A Castelliono családnak tagadatlanul sok kapcsolata volt Milánóval s így elképzelhető, hogy egyik tagja Milánóban tanulta művészi mesterségét. Nincs azonban kizárva az sem, hogy a névjelzésben csak egyszer előforduló „de Mediolano” nem tartozik a névhez, hanem magyarul egyszerűen „milánói”-t jelent. Tény azonban, hogy milánói oklevelekben nem fordul elő, de az is igaz, hogy a Castelliono család címereslevelében sincs mint családtag felsorolva.

Az a körülmény, hogy a magyarországi kéziratok közül Franciscusé áll legközelebb az eredeti forráshoz, a lodii karkönyvekhez és a milánói művészetekhez általában, arra kényszerít, hogy Franciscust a budai műhely életére döntő jelentőségű és irányadó egyéniségnek tekintsem. Rendkívüli önérzete, — nevét háromszor is megörökítette, — szintén arra vall, hogy megkülönböztetett szerepet töltött be a műhelyben. Ugyanis az összes magyarországi renaissance-kori kéziratokat számba véve, nem találunk

² A Breviarium egyik, igen szép lapját folyóiratunk székesszékhelyi számában — VI. évf. (1930.) 7. sz. a 385. oldalon reprodukáltuk.

KÁLMANCSEHI DOMONKOS SZÉKESFEHÉRVARI PRÉPOST LAMBACHI BREVIARIUMA

arra még egy példát, hogy a festő megnevezte volna magát.

Munkájához legközelebb álló, egységes stílusú és egyenletes munkának vehető Johannes Tolhopf Stellariuma (Wolfenbüttel), Georgius Trapezuntius Rhetorikája (Budapest), Ptolemaeus Cosmographiája (Bécs) és

a müncheni Aristeas. Egytől-egyig Corvin-kódexek. Ugy látszik, ekkor már többen voltak a műhelyben, mert ezek nem Franciscus munkái, csak teljesen abban a modorban készültek, mint az ő művei.

Hogy a művész mikor jött Budára, nem tudjuk, mert abból, hogy 1481-ben festi ki

KALMÁNCSEHI DOMONKOSNAK A LAMBACHI BENCÉSKOLOSTOR TULAJDONÁBAN VOLT IMADÁSOS KÖNYVE

a Török-féle címerlevelet, nem következik, hogy szükségképpen ebben az évben jött. Oláh Miklós exztergomi érsek előadása szerint Mátyás király budai műhelye harminc tagból állott. Amit az 1481-es év körül észlelünk, az Oláh Miklós állítását már erre az

időre igazolni látszik. Nemcsak, hogy ebben az évben itt van Franciscus, de ez az évszám olvasható az egyetlen keltezett Corvinkötésen (Bécs), sőt pontosan 1480–81-ben időzik Budán, nyilván mint a műhely tagja a firenzei miniator, Francesco Rosselli is, —

Cosimo Rosselli testvére, — kinek Mátyás számára készített munkáiból — sajnos — egyet sem ismerünk. Hogy milyen sokan voltak ekkor már a műhelyben, azt leginkább Kálmáncseinek egy másik, 1481-re keltezett Breviariuma bizonyítja, mely ma a bécsi Liechtenstein-gyűjteményben van. Ez a kézirat egyben bizonyíték arra is, hogy Franciscusnak 1481 előtt kellett már itt lennie, mert a kódex miniatúrái a lambachi kézirat-hoz viszonyítva már lényegesen módosult modort mutatnak, ami olyan folyamatra vall, melyhez bizonyos idő eltelté szükséges. Megtaláljuk benne azt a mindenféle motívumokból összeszedeggetett, csodálatos keveréket, mely jellemző e kor magyar munkáira. Felsőolasz, firenzei, flamand és német elemekből összeállított díszítvényeket, melyek közé német metszetek másolásai is vegyülnek. Az egész egyvelegben azonban túlsúlyban maradnak a Franciscus hatása alatt készült lapok, akár az ornamentikát, akár a figurális kompozíciókat vesszük. Franciscusnak csaknem minden lapjához találunk megfelelőt akár a Liechtenstein-féle Kálmáncsehi Breviariumban, akár Halmáncsehi negyedik könyvében, zágrábi Missaléjában, akár Filipcz János Pontificaléjában (Esztergom). A nyolcvanas évek végén készült Corvin-Missale a Vatikánban, a fejlődés meglepően gyors meneténél fogva, kissé erősebben eltávolodott ugyan már tőle, de azért kapcsolatai még mindig szorosak s a folytonosan használt motívumok egyezése Franciscuséival s a többi említett kézirrattal feltűnő és meggyőző.

Hogy ez az ornamentika mily széles körben terjedt el ebben az évtizedben, arra meglepő bizonyítékokat szolgáltat többek között egy egyébként jelentéktelen, sőt ügyetlen s bizonyosan nem a budai műhelyben készült kézirat, mely azonban nevezetes azért, mert Franciscus modorának minden külsőségét, a zománcszerű élénk színezést, a könnyed lapszélidézítést a nagy tarka virágokkal és egyéb járulékokat átveszi. A ma Pozsonyban levő Miskönyvet Apáthi Lukács egri prépost, előbb veszprémi kanonok 1489-ben, egri prépost korában íratta egyháza számára.

1489-ben a budai műhelynek ez a tízéves korszaka lezáródik és fellép a második, névről ismert művész, *Giovanni Antonio Catta-*

neo de Mediolano madocsi apát. Ő ugyan már 1487-ben is madocsi apát, de csak 1489 jan. 6-án tudjuk a budai műhelyben való jelenlétét kimutatni. Modora félre nem ismerhetően megjelenik az erdődi Bakócz-család számára Budán kiállított címereslevélben. A madocsi apát modora nagyon rokon Franciscuséval, eredete nyilvánvalóan ugyanaz, de mégis lényegesen eltér tőle. Elegánsabb, érettebb, kevésbé aprólékos. Nagyobb stílus. Ilyen modorban készültek a párisi Cassianus, a müncheni Beda, a newyorki Evangelistarium Corvin-codexek, a párisi Aristoteles Corvin-ösymontatvány és Nagylucei Orbán egri püspök Psalteriuma (Budapest). E fődarabok kivétel nélkül 1490 körül készültek, de azért a madocsi apát hatása erőteljesebb, mint Franciscusé; még harminc évvel utóbb is akad késői követője.

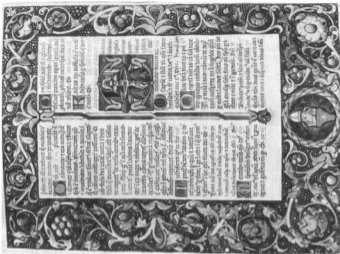
Közben 1514-ben fellép azonban a harmadik, súlyosabb művészegyénség, kinek nevét nem ismerjük, csak eddig megfejtetlen, sőt kibetűzhetetlen monogramját. Ez a művész csomó címereslevélen kívül Bakócz Tamás esztergomi érsek két könyvét díszítette. Az előbbiektől minden tekintetben különböző művész egyénisége szintén talált követőkre a címereslevelek miniatúrái között. Működési ideje tizenegy éven át kimutatható, tágabb értelemben vett hatása pedig az 1530-as évek elejéig.

Mai tudásunk szerint ez az a három egyéniség, kiket a címereslevelek segítségével a budai műhelyhez tudunk kapcsolni. Kortársaikra gyakorolt rendkívüli hatásukból arra következtethetünk, hogy mind a három a műhely vezető embere volt, kik köré a művészek egész raja csoportosult. Oláh Miklós tudomása szerint a műhely feje a nagyműveltségű s a festésben is járatos dalmát tudós, *Felix Ragusanus* volt. Az ő személye egyelőre még testetlen árnyék, Oláh Miklóson kívül más nem szól róla s a három említett művész egyikével sem azonosítható. Valószínű, hogy nem is szabad őt a kiválóbb festők között keresni. Oláh minősítése: „a festésben is járatos” nem vall arra, hogy kiváló művész lett volna, sőt inkább arra mutat, hogy a mondat másik felét: „nagyműveltségű dalmát tudós” kell irányadóul vennünk, mely szerint *Felix Ragusanus* a műhely szellemi vezetőjének látszik.

DR. HOFFMANN EDITH

KALMANCSEHI DOMONKOS LAMBACHI BREVIARIUMAK KET LAPJA

APATHI LUKÁCS EGRI PRÉPOST MISEKÖNYVE 1489-BŐL
Ma Pozsonyban

PÁRISI AUKCIÓEREDMÉNYEK. A válság, amely a múlt esztendőben oly nyomorúságosan éreztetette hatását az európai és amerikai műkereskedelemben, újlátszik, enyhülőben van. Legalább is ezt a reményt ébresztik két nagy párisi gyűjtemény nemrégiben lezajlott aukciójának eredményei, amelyekben ugyan nem érték el az inflációs évek szinte csillagászati számainak, de igen kitűnő és — reális áron ütötték le a kikiáltott műtárgyakat. A két kollekció közül a *Pacquement*-gyűjteményben főleg a késő impresszionizmus mesterei és a posztimpresszionisták voltak képviselve. A Georges Petit-galériában december 12-én aukcióra került 73 festmény közül a legnagyobb árat *Vincent van Gogh* középnagyságú (73×92 cm) festménye, a „*Méridienne*” érte el, amely 280.000 francia frankért (kb. 62.000 P) cserélt gazdát. *Cézanne* kisméretű virágvázás csendélete (*Pots de fleurs*, 46×55 cm) 168.000, *Estaque-i tájképe* 112.000 frankot ért el. *Renoir* „*Fürdőző nők*” c. képéért 64.000, *Puvis de Chavannes* „*Anyaság*”-jáért 70.000 frankot fizettek. Meglepő magas áron kelték el az élő mesterek képei is: *Vuillard* egy csendéletét, amelyért *Pacquement* 1914-ben még 5000 frankot fizetett, 57.000 frankért vette meg a Luxembourg-múzeum, *Henri-Matisse* két csendélete pedig 48.000, illetve 75.000 frankért talált gazdára.

Még respektábilisabbak voltak az eredmények, amelyeket a *Jules Strauss*-gyűjtemény három nappal később, december 15-én, ugyancsak Georges Petitnél tartott árverésén a francia impresszionizmus nagymesterei érték. A legmagasabb áron *Manet*-nak tanítványát és sógorúját, *Berthe Morisot*-t ábrázoló briliáns arcképe kelt el: 360.000 frankot (kb. 80.000 P) fizetett érte egy angol gyűjtő. *Renoir* kisméretű (52×45 cm) *Richard Wagner*-arcképét, amely egyike a mester legérdekesebb alkotásainak, Alfred Cortot, a híres zongoraművész szerezte meg 257.000 frankért (kb. 56.000 P), az aukción szereplő további 23 *Renoir*-festmény közül pedig még kettő kelt el 100.000 frank feletti áron. (Le jardin d'essai: 173.000; *Baigneuse*: 131.000.) A legnagyobb meglepetést azonban a *Claude Monet*-képek árai keltették: az impresszionizmusnak ez az utóbbi időben erősen aldértékelt nagymestere *Étretat-i tájával* 205.000 (kb. 45.000 P), két másik tájképével 122.000, illetve 111.000 frankot ért el. Érdekesebb eredmények voltak még *Degas*: *Le départ*-ja, amely 174.000 (kb. 39.000 P) és *Delacroix* *Keresztrefeszítése*, amely 140.000 frankért (kb. 31.000 P) cserélt gazdát.

Az érdeklődés és a vásárlókedv örvendés föléledésének legjobb jele az egyes kiváló képek magas árai mellett az a tény, hogy a Strauss-gyűjtemény összesen 3 millió 540.000 frankot (közel 800.000 P) hozott.

MŰVÉSZETI ÉLET ÉS IRODALOM

SZINYEI MERSE PÁL EMLÉKE

Preszly Elemér Szinyei-serlegbészéde az 1933. év február hó 7-én tartott Szinyei-lakomán:

Soha nem kívántuk, szomjuhoztuk jobban az ünnepnapokat, mint a mai siralmas időkben, amikor a szürke hétköznapok tele vannak bajjal, gonddal, válságban van a lélek és a létért, a mindennapi kenyérért való küzdelem a legszörnyűbb emberi ösztönöket, gonosz indulatokat is szabadjára engedi.

Nem lelki pihenés-e, felfrissülés, ha Szinyei Merse Pál emlékéhez menekülünk, hiszen képei lehelik a derút, a tavaszt, a napfényt, az élet optimizmusát, élete a feltámadás reményét példázza.

Nagy emberek élete sokoldalú: közeledhünk feljükk különböző szempontok szerint, mindig újat, mindig mást mondanak.

Szinyei Merse Pál élete is sokoldalú élet. A nevével társaság Szinyei példáján, negyedszázados mellőzetésén, tehetségének fel nem ismerésén okulva, fiatal magyar tehetségek felkarolását tűzte ki legfontosabb feladatául.

És már itt megragadom az alkalmat, hogy beszembizáljak egy szerintem téves felfogással, mely Szinyei életét tragikus életnek tünteti fel.

Nem ismerték fel Majálisának kivételes értékeit — halljuk a siránkozást — és emiatt huszonhárom évig nem nyúlt eszethez.

De mikor ismerték fel a korát megelőző lángészt a kortársak?

Nem festett huszonhárom évig, keveset termelt, nem baj, de örökéletű, remekműveket teremtett.

Nem jobb-e a késői elismertetés, mint a korai elfelejtkezés, sírbeszélés még az életben? Tudjuk, hogy a tömeget véleményében nyájszerűleg terelik: ritka eset, hogy az első kudarc után, melyet a közvélemény sietve megpecsétel, a megbukott műről megváltozzanak a vélemények.

Szinyei Merse Pál élete azért szép élet, mert negyedszázaddal első nagy kudarc után mégis diadalmasan beérkezett, beérkezett azaz a művével, amelyet előbb mindenki ócsárolt, amelyet Bécsben a tárlaton magasra akasztottak.

Si quis toto die currens, pervenit ad vesperam, satis est. Aki egész nap küzdve, fáradva, estére beérkezik, elég.

Szinyeinek a sors szép délutánt tartogatót, gyönyörű naplementét, van-e nagyobb öröm, mint a családások után, az önbizalom elvesztése után, tehetségünk elismertetése, a siker habzó italának szürcsölése. Nem tragi-

kus élet az ilyen, sőt valóságos felmagasztosulás.

De ez, amit eddig mondtam, csak mint embersors kedves, megkapó, megható.

Szinyei Merse Pál életében azonban olyan tanulságok is vannak, amelyek között: magyar nemzetével, magyar fajtájával, örök frényűek.

Szinyei élete példázza a magyar sorsot: megvetni lábunkat a magyar talajon, szívósan ragaszkodni nyelvünkhöz, hazánkhoz, ősi tulajdonságainkhoz, faji erényeinkhez, kelet-ről hozott értékes sajtáságainkhoz, megőrizni önállóságunkat, eredetiségünket, hagyományainkat, de ugyanakkor mindig nyugat felé figyelve, felfogni, magunkba olvasztani minden értékes újítást, folyton tanulni, folyton művelődni, folyton haladni, hirdetni a világ előtt, hogy a nyugathoz tartozunk és azért rendelt a sors ide a nyugat kapujába, hogy még vérünk hullásával is feljogjuk a balkáni barbárság támadó rohamait.

Szinyei Merse Pál ősi magyar udvarházban született.

Régi nemes családból származom, mondta ő maga a kérdezősködőknek, nemes egyszerűséggel.

Es ez az ősi magyar nemes fiú, főispán, alispán fia lesz a modern magyar művészet megteremtője, zászlóhordozója, harcos lobo-gója.

Nem nagyszerű-e, édesatya beleegyeznek, hogy fia festő legyen, érettségi után a jenyeyi kastélyból elküldi a müncheni festőiskolába.

Hány magyarnak kellett már a századok folyamán nyugatra menni, hogy a modern műveltség, tudomány kincseit hozza haza árva nemzetének.

A magyarságnak mindig áldozatot kellett hozni, hogy hivatását betölthesse, de csodálatos tanulókönysége lendítette a sorsát előre.

Nem kellett-e elhagyni ősei hitét, hogy a kereszténységet felvegye, de már Szent István a nyugat felé irányította a magyar tekinteteket és a pogány magyar alig egy század múlva már szenteket ad a katolikus egyháznak, ártvesz a magyar művészetekben is minden új stílust, minden eszméramlatot, azért megmarad magyarnak.

Szinyei Majális a szépség himnusza, a színek költészete, modern volt keletkezése idejében, friss még ma is.

És nem magyar táj, magyar élet, magyar szín, magyar levegő, magyar lélek árad, sugárzik-e Szinyei magyar képeiből?

Nem érezzük-e kétszeresen magyarnak Szinyei képeit ma, a szomorú jelenben, amikor a képein ábrázolt, megőrkített tájak

TORNyai János: A TISZA TÉLEN. Olajfestmény
A Kéve művészegyesület jubileári kiállításáról

KÁROLYI LAJOS (1877—1927): RÓZSAK. Olajfestmény
Szablya János úr tulajdona. A Kéve művészegyesület jubileári kiállításáról

idegen imperium alá tartoznak, de tudjuk, hogy Szinyei képei is a magyar hazához fűzik őket örökké.

Magyarság és modernség nem lehetnek egymással ellentétben.

Hiszen ma már vitán felül álló igazság, hogy a történeti festészetnek csak külsőségeiben nyilatkozó magyarsága után Szinyei és a Nagybányaiak, szóval a modern művészet hozta az igazi magyarságot a festészetben.

Amikor a természetet utánozva magyar tájat, magyar alakokat festettek a szabadban, amikor képeiknek magyar lelke volt és ez a magyar lélek sugárzott és kelt életre esetjük nyomán, akkor teremtették meg ők igazán az önálló magyar művészetet, mert ne felejtjük el: a kültől a magyar művészek-től magyar sajtóságokat, magyar zamatot, eredetiséget vár.

Petrovics Elek a napokban állapította meg, hogy minél nivósabb lett a magyar művészet európai értelemben, annál inkább vált igazán magyarrá.

Nagy tanulság ez a jövőre is. Hát lehetséges volna az, hogy amikor olyan korszakban élünk, hogy minden gyökeresen átváltozik, változik az utca, a közlekedés, új színek, fények jelennek meg, akkor a művészet ne fejlődjék, érzéketlen maradjon a jelen iránt, zárkózzon be az elefántcsonttoronyba?

Nem az a fontos, régi, vagy modern művészet, csak valódi művészet legyen. Adja mindenki tehetsége javát, fessen, alkosson, ami a lelkéből jön, ha igazi tehetség, modern könnyűen is tud és fog maradandót alkotni.

A túlzások majd letompulnak, a zagyvaságok eltűnnek hirtelen, ahogyan jöttek és a régi kánonokhoz ragaszkodó művész megférhet a modern mellett.

Ez szolgálja a nemzet érdekét, a művészbéket, azt a gyönyörű gondolatot, amit Magyarország Kormányzója ajánlott a művész-társadalom figyelmébe.

De van Szinyei Merse Pálnak még egy nagy hivatása és jelentősége. Amikor 1909-ben Münchenben, 1910-ben Berlinben és 1911-ben Rómában kiállították műveit, mind a három helyen, mint kellemes felfedezést, meglepetést karolta fel ezt a kiállítást a külföldi sajtó.

Azóta azonban elfelejtették a nevét, mint ahogy szeretik agyonhallgatni a magyar művészetet.

Különösen a németek gyakorolják ezt valóssággal tevészerűen.

A legnagyobb német művészeti kiadványban, a Propyläen-Kunstgeschichteben alig esik egy-két szó a magyar művészetéről.

Ami esik, jobb volna, ha nem volna.

Szinyeit — Munkácsyt például pár szóban, mint német festőket mutatja be, nyilván müncheni tanulóveikek utalva.

A Szinyei Társaságnak legyen egyik elsőrendű feladata, uraim, hogy a magyar művészet külföldi elismertetését, méltó helyét, önállóságát éppen Szinyeinek nevével kiküzdje. Beszédem végéhez értem.

Szinyeinek halála is szép volt. Carlyle-ban olvassuk, hogy haladóké volt a királyok hajóba feküdték, kifeszített vitorlákkal, lassan égre a hajót betaszították, hogy amint kiér a tengerre, lángor lobbanjon, s ily módon méltóképp temesse el az öreg hőst egy füst alatt az égre és tengerbe.

Szinyei elment haza Jernyére meghalni. Elvonulva a világtól adta vissza a lelkét teremtetőjének azon a földön, melyet esetjével halhatatlanná tett.

Legyen áldott emléke!

A SZINYEI MERSE PÁL TÁRSASÁG

ez évi rendes közgyűlését január hó 31-én tartotta meg, melyen Pátzay Pál szobrászművészt a Társásg rendes tagjává választotta, meghívott tagjai közé pedig dr. Hoffmann Edith úrnét és Némethy Károly urat iktatta. A Szinyei-jutalmat Czöbel Bélának, a jánosalmi Nemes Marcel-féle alapítvány Szinyei Merse Pál-tájékpfestészeti díját Derkovits Gyula festőművésznek, a Zichy Mihály — grafikai díjat pedig Itokovits Kálmának ítélte oda. Február hó 2-án, Szinyei Merse Pál elhunytának tizenharmadik évfordulóján rendezte a Társásg a Magyar Tudományos Akadémia üléstermében a Szinyei Merse Pál emlékünnepet. Csók István elnöki megnyitója után Sidló Ferenc szobrászművész terjesztette elő föicitkári jelentését a Társásgnak mult, 1932. évi tevékenységéről, Farkas Zoltán r. tag pedig a kiadott díjakról szóló, alább részszertint közölt jelentését. Az emlékünnepen olvasta fel Meller Simon rendes tag Szinyei művészete című tanulmányát. Az ünnepet február 7-én este a Fészek-klubban rendezett Szinyei-lakoma követte. A serlegbeszédet, amelyet szöszszertint közlünk, Prészly Elemér meghívott tag mondotta.

Ezt előzően Csók István elnök kegyelettel emlékezett meg Apponyi Albert gróf elhunytáról. Szavait a közönség állva hallgatta végig.

Farkas Zoltán jelentése a díjkiosztásról a következő volt:

A Szinyei-jutalmat társaságunk idén Czöbel Bélának ítélte oda. Ezzel az elismerés korszoróját olyan művészeknek nyújtotta, akinek nagy jelentőségét nemcsak mi méltányoljuk, hanem a külföld is, hiszen ha odakint a mai művészet kialakulása kerül szóba, Czöbel Bélát ott is az elsők között emlegetik.

Czöbel Béla a mai magyar festészet élén haladóknak kétségtelenül egyik legérdeke-sebb egyénisége. Befelé tekintő művész, akit nem nagyon foglalkoztat a közönség ízlésének állandó hullámlása, hanem mindig csak saját lelkének hajlamai irányítá-

CSÓK ISTVÁN: NIRVANA 1907. Olajfestmény

CZOBEL BÉLA: CSENDELET. Olajfestmény
Műalkét kép Fruchter Lajos úr gyűjteményében

FÉNYES ADOLF: HAVAS UTCA. (Szolnok, 1904)

DERKOVITS GYULA: VÁSÁR. Olajfestmény
Mindkét kép Fruchter Lajos úr gyűjteményében

nak. Egészen különálló egyéniség, festményei azonnal rávallanak mesterükre. Van valami különös szenvedélyességük, valami mély melegségük, melyben alkotójuk erős érzéksége tükröződik. Czöbel évekig Berlinben élt a legelvontabb német festészeti törekvések között és mégis megőrizte minden ízében festői kifejezőmódját. S ha művészetének legjellemzőbb vonásait kísérleljük megállapítani, elsősorban erre a festőiségre kell gondolnunk; ennek a festőiségnek mélyen érzéki karaktere.

Képei rendszerint egy kissé elborultak, valahogyan önmagukba visszavonulók és némi zárkózottsággal takarják el a soha ki nem elégülés izgatottságát, mely harsogó kiáltással nem szabadul fel, de mélyről izzó tűzként sohasem marad el alkotásaiból. Czöbel nem ismeri a kiegyensúlyozott örömet és feloldódásnak mosolyát, a nyugalmat, a derűs visszatekintést. Képeinek láttára úgy érezzük, hogy még mindig kell valaminek jönnie, valami rendkívüli, valami szokatlanra várunk, ami több és jobb, mint ez az élet és ez a világ, amely hiába annyira színes és annyira mozgalmas, hiába van tele mindenféle sejtlemmel, átszellemüléssel és megváltáshoz nincsen útja. Ebből a szakadatlan vívódásból születik Czöbel képeinek kissé komor hangulata, elkieseredett dacosságuk, mely mindenkivel szembefordul és soha sem áll elénk a jólsikerültség büszkeségének játékos mozdulataival.

Nagy fájdalom és szenvedélyek nincsenek benne, képei inkább izgatott idegállapotokról és nem szenvedélyekről beszélnek. Néhol, különösen csendeleiten egy-egy pillanatra felfelderül, idegessége nyugodtabb melegséggé csillapodik, izalma pillanatnyi nyugalommal torlódik össze, sötét színein átcsillannak a gyönyörködés fényei. De még ilyenkor is éreznünk kell, hogy ez a pillanatnyi csend nyugtalan és vívódó lélek csönkje, a megnyugvásnak csak egy pillanatnyi átmenete, mely annál szebb és annál többet ér, mert csak rövid ideig tarthatott.

Igy Czöbel Béla festészetének mindig van valami kissé tragikusán lírai mozgalmasága, amely nagyon komolylyá és választékossá teszi, mintha szertartásra hívna, melyben elérhetetlen vágyak csodálatának él.

Az idei tájkép-díjat *Derkovits* Gyulának ítéltük oda a Tamás-galériában kiállított *A vasúti sínek mentén* című képcéért. Úgy érezzük, e díjjal is egy minden ízében érdemes művészpályát hálaltunk meg. *Derkovits* Gyula nem tartozik a gyorsan kialakuló művészek közé. Évek hosszú során át figyelemmel kísértük tehetségének állandó fejlődését, amely mindig újabb reményekre jogosított és ebben a művészeti évadban látott legutóbbi kiállítás, bár nem meglepetészerűen, föltötte magva színvonalat jelentő eredményekkel örvendeztetett meg. A maga elé tűzött célok és

a teljesítmények akkora összhangjával lépett elénk, mint eddigi pályájának egyik állomása sem.

Az ő esetében is bekövetkezett az, ami a művészet forradalmárainál nem ritka jelenség, a maga elé tűzött nagy feladatok mögül valódi tehetsége bontakozott ki; ma már talán kevesebbet küzd, de megtalálta igazi önönmagát. Bizonyára voltak olyanok, akik mai művészetében kevesebb nagyravágyást véltek fölfedezni, de viszont kétségtelen, hogy amit most nyújtott nekünk, teljesebb és kiegyensúlyozottabb volt eddigi eredményeinél.

Derkovits mélyen érző, sokat küszködő lírai lélek. Keves, tempóitól színnel fém, kerülí az erős hangulatyokat, inkább finom változatokat, mint harsogó érzések ábrázolója. Látása szintén erősen festői és igen finom érzéki-ségű. De mindamellert valami víziós elemet kell éreznünk lágyan omló formái mögött. Az úgynevezett valóságot erősen átalakítva, mintha álmok köntösébe öltöztöten varázsolná elénk, halk és tartózkodó előadásban, némi lemondással, némi fájdalommal tárva fel a dúsán eléjtetülő képeket. De nem kevés átszellemüléssel is, úgyhogy legtöbb képe egy másik, bensőbb világba csalogató, hamma frissességgel jelentkező látomány.

A grafikai díjat *Istokovits* Kálmánnak jutattuk. Ezzel némiképpen tartozásunkat róttuk le véle szemben, akinek munkásságát már jó ideje elismeréssel kísértük.

Istokovits kitünő grafikus gárdánkban az első közé állítja formáinak dús gazdagsága, kifejező erejének nagy lendülete és az a szuverén biztosság, mellyel művészetének eszközei fölött rendelkezik. Nem az egyszerű elképzelések és a csendes hangok embere. Mondanivalóit mindig túláradó bőséggel, erős hangsúlyokkal ontja elénk, egy pillanatra sem hagyja nyugodni a szemlélőt.

Sok oldalról fogad magába benyomásokat, magával hordja az európai grafika nagy eredményeinek emlékeit, de nem utánoz, mert önálló, egyéni kifejezőmódot tudott teremteni. — Ha lapjait nézzük, elsősorban is az a játékos könnyedség öltik szemünkbe, amellyel képeit kialakítja. Erős lendületben nincsen megállás, vonalainak kavargása igazi erővel bonyolódik a kifejezés teljessége felé. Nagy fény és árnyéktömegeket mozgat meglepő ötletességgel. Pathetikus ábrázolója vízióinak, melyekbe a végtelenség érzését törekszik beléfolgalmi. Nagy célokra törő művész, aki nem elégszik meg a nyugodt szemlélet egyszerű játékaival, hanem egy felfokozott, rendkívüli világot akar elénk varázsolni. Ebben a törekvésében képzeletének nem csekély gazdagságára támaszkodik, a mi ma, midőn a naturalismus akadémiávi sablonosodása után szívesen fogadunk minden törekvést, mely új és szabadabb utakra vezet, különösen rokonszenves teszi művészetét.

BORBEREKI KOVÁTS ZOLTÁN: KORMENET

KISFALUDI STROBL ZSIGMOND: LORD PARMOOR
Eredetije görög márványból
Parmoorhouse

ADATOK ÉPÍTÉSZETUNK TORTÉNETÉHEZ. I. *Pollack Mihály szekszárdi műve.* Legújabbban örvendően bővült a *Pollack Mihályra* vonatkozó irodalom. Fel tűnő azonban, hogy a pesti mesternek egyik legnagyobb vidéki műve, a *szekszárdi vármegyeháza* elkerülte a *Pollack*-kutatók figyelmét. Ennek oka nyilván az, hogy bizonyítékokkal felszerelt publikáció nem jelent meg róla. Igaz, hogy Tolna vármegye múltjának egyik jeles kutatója, *Kovács Aladár* megírta a székház építésének viszonyosságos történetét s ebben megemlíti, hogy a mostani megyeháza *Pollack* műve, de ez a tanulmány oly évkönyvben jelent meg, amely könnyen kerülheti el a kutató figyelmét („A Tolnavármegyei Közművelődési Egyesület Évkönyve”, *Szekszárd, 1914*). *Kovács* tanulmánya azonban megyetörténeti, a művészettörténeti szempontokra nem vetett súlyt. *Pollack* neve is szerzőségének okmányos bizonyítása nélkül szerepel benne. *Vágner Andor* ny. ítéltáblai bíró úr (*Szekszárd*) a vármegye főlevéltárosaival, *Hadnagy Albert* dr. úrral volt szíves a megyei levéltár idevágó, *Pollack Mihályra* vonatkozó kiadatlan okiratait átkutatni, amiért e helyen is hálás köszönetet mondok nekik. Fáraságos kutatásuk teljes sikerrel járt, mint azt az alább közlendő okiratmásolatok bizonyítják.

Pollack Mihály e műve legszebb ékesége *Szekszárd* építészetének. A mester terve 1827-ben került a közgyűlés elé, 1830-ban már elkészült északi része, 1833-ban az egész munkát befejezték, de alaki okokból csak 1836-ban tartották meg az alapkövetelést ünnepét. Itt közlöm, a)–d) alatt, a *Pollack szerzőségét* bizonyító fönlemlítt okiratok szövegét:

a)

„1827 esztendői Kis Asszony havza 6-ik napján megtartott közgyűlésről felvett jegyzőkönyv 1618. sz. bejegyzése:

A Nemes Vármegye Szekszárdi háza építésére ügyellő kiküldöttségének a 124-ik sz. alatt további is meg lévén hagyva, hogy az épületnek minő helyesebb voltjára nézve egy értelmes és tapasztalt építő Mestert — az Építészélti fundus költségére Szekszárdra meg hívion és annak javallatját a Tettes Karok elibe terjeszje egy Polák Pesti építő Mester által készített építészélti planumot némely módosított észrevételekkel a Tettes Karoknak elibe terjeszzen.

Mely planumot a deputatióknak észrevételei szerint a Tettes Karok igen helyesnek, — czélerányosnak — és ékennék emérvén, azt azon fel tétel alatt, hogy a' szerent ezen építészélti költség az e tárgyra szolgáló fundusból tellyesen ki kerüljön — meghatározlag elfogadták és helyben hagyák; — s meghatalmazták a jelentő kiküldöttséget, hogy ezen feltetelekre nézve bizonyosabbá tétevé, a planumot észrevételeik szerent újra lerajzoltassák, úgy hogy a szerent az építéshez hozzá s leheszen kerdeni. A mellynek minő hamarabb voltára ugyan a kiküldött Úrsk, kiknek bé látásokat és ügyenségeket a Tettes Karok tellyes meg elégedéssel tapasztalják — megbízottak,

hogy mindennémő a czélba vett építésre nézve szükséges Munka és Szercekről az illető mester emberrel — a Tettes Karoknak helybenhagyások fen tartása mellett minő czélerányosabb alkukat kössenek.”

b)

„Az 1828 esztendői Mártius hónapnak 24-ik napján Szekszárd Mezővárosában tartott” közgyűlésről felvett jegyzőkönyv 292. számú bejegyzéséből kivonat:

„aki küldöttségnek további utasítást adták, hogy a már elkezdett építés, a mint az idő engedni fog, — az épületnek a „jelentésben” érisent részin — folyamathba tettesen, — hogy a Szekszárdi Kőműves mester Stann Jakabra, a munkának Polák építő mester utasítása szerint leendő folytatása — kinek ügyessége a Tettes Karok előtt ismeretes — biztatasson.

Egyszermind Polák építő mesternek — ki a szénforgó planumot készítette — és ebben a Tettes Karoknak tellyes tetteseket megnyerte — mind ezért — mind a le utazásból — és másféle költségeinek pótolására nézve — úgy az építés folytában még szükséges rajolat és leendő fáradozása fejében a Tettes Karok általában Négy száz pengő forintokat rendeltek jutalmul, mellyek fele részben azonnal — felében pedig a midőn a még hátralévő dolgait elvégzi, az építészélti Pénztárról kifizetetni fognak.

Melly végzés a jelenlévő Kiküldöttségnek ahort tartás és tellyesítés végett ki fog adattatni.”

13.

c)

Quitung!

Uiber 500 f. das ist fünfhundert Gulden ww. welche ich aus der Bukassen des löbl. Tolnauer Komittats emphanen habe.

Szekszard dem 9. May 1828.

Michael Pollack

Idest 500 f. w. w.

14.

d)

Quitung!

Uiber fünfhundert Gulden Wiener Währung, welche ich von Herrn ersten Vicegespann Herrn Dániel v. Csapó, für den verfertigten Plänen zu dem Comittats-Haus in Szekszard emphanen habe.

Pesth den 10-en Jüni 1828.

Mich. Pollack

Idest 500 f.

2. *Pollack Agoston. Pollack Agoston* építészek, *Pollack Mihály* fiának életrajzi adatait sehol sem találtam irodalmunkban. Mindössze néhány rövid megjegyzés emlékezik meg róla. Kérésre a mester unokája, öz. *Pallardi Agostonné Pollack Ella* úrnő közölte velem a nagyatyjára vonatkozó legfontosabb életrajzi adatokat. Ezek szerint a nagyműveltségű, sorsuldozó, hányatott életű művész Budapesten született, 1807 június 9-én. Tanulmányait Berlinben és Milánóban végezte. Berlinben *Curtius* egyetemi tanár házában megismerkedett annak unokahúgával, aki később felesége lett. Milánóból fennmaradt fiatalkori képmása. Meghalt 1872-ben a biharmegyei Beél községben, egy erdőmérnök-rokona házában. Munkásságára vonatkozóan forrásom a következőket közli: „A Várban az ú. n. Stöckelgebäudet építette, a régi Pesten több nagyobb bérházat, a

Gízella-téren a Malvieux-félt, egyet a Petőfi-téren." Egy ideig Ybl Miklóssal dolgozott, 1855-ig atya, Mihály oldalán, a hatvanas években már nem volt Pesten, hanem mint vállalkozó működött a Tiszavidéki és Erdélyi vasutak építésénél, sőt a csehországi Eger környékén is épített vasutat, de vállalkozásában nem volt szerencsés, mert inkább művészvér volt, semmint üzletember.

3. *Landherr András zsinagóga-építései.* Az óbudai apró házak sorából impozánsan magaslik ki a zsinagóga. A hat nagy korintusi oszloptól díszes homlokzat típusos klasszicista-épület a XIX. század első negyedéből. Belsejét alaposan tatarozták. Ez alkalommal előkerült egy emléktábla, amelyen az akkori rabbi, *Münz Mózes*, azután a hitközségi előjárók nevén kívül rajta volt az a följegyzés is, hogy a zsinagógát *Landherr András* építő- és kőművesmester és *Goldringer Xav. Ferenc* ácsmester építette. Dr. *Neumann József* főrabbi úr, akinek ezt az adatot köszönöm, úgy vélekedik, hogy mivel a Szentírás úgy a frigsátor, mint a salomoni templom építésének leírásánál kizárólag a tervelőket említi, valószínű, hogy a zsinagóga-építetető óbudai rabbi is szem előtt tartotta a biblia példáját s így az említett mestereket mint tervelőket akarta az emléktáblán megörökíteni. Hagyomány szerint ugyanazok, akik az óbudai nagy zsinagógát építették, egyúttal mesterei a hűnfalvi zsinagógának is. Ez utóbbi *Hollander Ede* úr (Hűnfalva) levélbeli közlése szerint 1826-ban épült. Ennek homlokzatát is timpanon koronázza, négy ion félpillér tagolja, egyébként minden része puritán egyszerűségű. *Landherr András* pesti mester működése körülbelül 1803—27 közé esik.

4. *Egy magyar építész-család.* Legalább négy nemzedéken át adott építészeket Magyarországnak a *Voyta*-család (neve *Vojta*, *Woytha* alakban is szerepel). A család névszerint ismert legrégebb építész-tagja *Ferenc*, Körmenten működött, mint a Batthyány hercegi család uradalmainak építész. Ugyanilyen működést fejtett ki ott már atya is, akinek keresztnévét nem ismerjük. *Ferenc* családja az év jó részét Budán töltötte, ahol úriháza volt a mai Hunyadi János-úton, a családdé volt a budai Császár-fürdő is, amelyet utóbb eladott Marczibányinak, aki viszont az Irgalmas Rendre hagyományozta. Ennek a *Ferencnek* fia volt *József* (a keresztségben a *Ferenc József Lázár* nevet kapta), aki Körmenten született 1807-ben. Jómódú atya Budán végeztette vele a gimnáziumot, utána Bécsben építészeti tanulmányokat. *József* 1831 vagy 1832-ben Pápan telepedett le, ahol sok munkát végzett; különösen az Erdődy, Zichy, Batthyány, Somo gyi és Amadé grófi családok számára (valószínűleg tőle származik a marcaltői és lo-

vászpatonai kastélyok átépítése is). A vagonban, hírnévben és tekintélyben meggyarapodott építész Pápa polgársága 1863-ban polgármesterré választotta. Ekkor iródját átadta fiának, *Adolfnak*. Polgármesteri tiszt-ségét 1887-ig viselte, mikor is magas kora miatt visszavonult. Polgármesteri működése alatt is tőle telhetően igyekezett előmozdítani a művészeti kultúrát, ennek szép emléke a pápai iparrajziskola, amelyet ő alapított, s amely az első volt a maga nemében a vidéken. (Évek hosszú során át *Herz Dávid* festőművész volt ennek vezetője). Pápan halt meg, 1896 december 18-án. Fia, *Adolf Károly* Pápan született, 1834 október 25-én. Bécsben tanult s ott kiváló építésznek volt munkatársa. *Karl Titz* berlini építész bizalmából ő építette Bécsben *Schlick* gróf, tábornok palotáját a lebontott glaciin. Később továbbképzés és nyelvismereteinek gyarapítása céljából Londonba utazott, ahol kiváló építőművészként töltött két évet. Míg 1863-ban atya polgármester lett, hazajött és átvette annak építészeti iródját. Széleskörű, az egész országra kiterjedő munkásságot fejtett ki, kivált a színházépítés terén. Tőle való a nyitrai, zombori, deési, szatmári és munkácsi színház, továbbá a győri és sátoraljaújhegyi színház restaurálása. Székhelyén, Pápan is épített színházat, de ezt nemrég lebontották, hogy helyet adjon az új református templomnak. Egyébként Pápan tőle való az ág. ev. hitközség temploma, iskolája és paplaka, a római katolikus hitközség nagy elemi iskolája, a Kluge-féle ház s egyéb magánépületek. Győrött az ő műve a Lloyd-Társaság redoute-épülete, épített azonkívül a Győri Takarékpénztár és az ág. ev. hitközség számára is. Veszprémben az Angol Kisasszonyok zárdáját építette. Kastélyépítkezései közül ismeretes Somlószőlősen a Zichy, ma Watzdorf-féle, Petten-den a Luczenbacher-családé, Esterházy *Ferenc* gróf megbízásából restaurálta a deves-cseri nagy várkastélyt. Farkasgyepőn vadász-kastélyt épített. Ahol a feladat megengedte, előszeretettel élt a középkorias angol-gót formanyelvvel, amelyet londoni tanulmányai idején kedvelt meg. Építő-vállalatától 1893-ban visszavonult, Budapestre költözött s itt halt meg 1923-ban.

Ezeket az adatokat legnagyobb részét a család leszármazottainak, *Voyta Elemér* alezredes úrnak és *Karlovitz Adolfiné* ömeltőúrnak köszönöm. Anyakönyvi adatokért köszönettel tartozom *Németh János* apátplébános úrnak (Pápa) és *Bencze János* káplán úrnak (Körment). Egyes adatok megjelentek *Károly János* Fejér vármegye történetében (V. k. 91. l.), ezeknek néhány tévedését fentebb már helyreigazítottam.

A *Voyta*-család egy másik ágából is származtak építészek. Ugyanis *Voyta Fe-*

rene unokatestvére, *Wojta* Donát szintén építész volt, mégpedig Szombathelyen. Kéremre *Géfin* Gyula dr. úr volt szíves e mester életére és működésére vonatkozóan különböző okiratokból a következő adatokat felkutatni. *Wojta* Donát 1817 július 13-án nőül vette *Anreith* György János Szombathelyen működő építész *Anna* nevű leányát. (Pléb. esk. anyak. V. k. 134. l.) *Anreith*-tal együttesen is vállalt munkát, így a káptalani levéltárban van egy tervrajz 1819-ből a személnáriumi kemencéjéről, amelyet közösen terveztek. A kőművescéh lédájának könyveiben ismételten előfordul a *Wojta* név. A jegyzőkönyvben ezek olvashatók:

- 1824 *Josef Wojta*, Körmend gebürtig (ez nyilván a már említett, később Pápára telepedett mester);
 1833 freigesprochen zu Frohnleichnamfest: *Donatus Wojta* von Steinamanger Maurergesell;
 1838 *Wojta* Gess. Vater;
 1846 *Wojta* senior Baumeister;
Wojta junior;
 1850 Baumeister *Wojta*;
 1851 Baumeister *Wojta*;

ettől az évtől fogva ez a név nem szerepel többé e füljegyzésekben. Mint látni fogjuk, a füljegyzések több *Wojta* építőmestere vonatkoznak.

A fentemlített *Wojta* Donát egy ideig együtt működött *Anreith* János Györggyel, akinek halála után (1823) átvette e vállalat vezetését s ekkor már vele szerepel a fia is. Nem tudni mi okból, 1847 január 1-én agyonlőtte magát egy Szombathely melletti közsgében, Operintén, ott is temették el. A halotti anyakönyvből kitűnik az is, hogy akkor ötvenéves volt. Művei közé tartozik a püspöki sörház épülete Szombathelyen (1835 körül), egyszerű klasszicista épület, homlokzatának középrizalitja gyengén ugrik elő, háromszögletes timpanon koronázza. Vázlata megvan a püspöki levéltárban. *Géfin* dr. úr szerint bizonyára ő emelte a 30-as években *Böle* püspök számára a mostani Szily János-utcai OTI-épületet. Egyébként mint egyházmegyei építész is utóda volt *Anreith*-nak.

Wojta Donát fia, mint már említettük, szintén építész volt. *Voyta* alezredes úr közlése szerint ennek is *Donát* volt a keresztnéve. Született Szombathelyen, megkeresztelték 1818 március hó 21-én. Társa volt atyjának vállalkozásaiban s már a püspöki sörház tervének is ez a signaturája: „*Wojta und Sohn*”. A kőművescéh könyvében mint *Wojta junior* szerepel, 1850-től már egyszerűen mint *Baumeister Wojta*. 1851 után nem szerepel többé e könyvekben. *Voyta* alezredes úr adatai szerint eleinte Bécsben, 1868-tól Budapesten működött s itt is halt meg 1875-ben.

A *Voyta* építészcsalád házasságok révén még három építészcsaláddal jutott kapcsolatba, ezek a már említett *Anreith*-, a *Hanauer*- és a *Baumgarten*-család. Mindezek Magyarországon elég bő építőtevékenységet fejtettek ki.

Anreith János Györgynek a szombathelyi püspöki székesegyház építése körül kifejtett működéséről már megemlékezett az irodalom. *Géfin* dr. úr valószínűnek tartja, hogy Szombathelyre a csehországi *Josefstadt*-ből került, ahol háza is volt, melyben családostul lakott. A székesegyház mesterének, *Hefelenek* halála után ő vezette az építési munkákat. Oeuvrójába tartozik *Géfin* dr. úr közlése szerint az őrszentmártoni templom. *Szily* püspök küldte ki ennek a feladatnak elvégzésére s a pinkafői espereshez ez ügyben írt levelében azt írja *Anreith*-ről: „*Vir in arte sua praestans*”. A tervezésben — írja — *Hefele* is segíteni fog neki. Közreműködött a kálldi templom építésénél is (*Szily* levele 1798 szept. 12). Ugyancsak ő ajánlja és küldi *Szily* püspök b. *Révay* Pálhoz a sopronszági templom restaurálására (1798 okt. 30. kelt leveléből). Tervezte és építette a szombathelyi deficientiát (nyugdíjas papok háza) s minden valószínűség szerint ő tervezte és építette a *Dimicante* épületet, amelyet *Czuppon* kanonok 1809-ben emeltetett s a francia megszállás emlékére *Dimicante* szóval kezdődő kronsztikonnal látott el.

Anreith János Györgyöt a plébánia anyakönyvi bejegyzése szerint eltemették 1823 június 7-én 73 éves korában. Földi maradványait és sírkövét 1930-ban a székesegyház mellett helyezték el.

A szombathelyi kőművescéh jegyzőkönyvében ez a bejegyzés is olvasható:

1795 *Josef Anreith* von Riegl (Kirgl?) im Preisgauschen. Nincs rá adat, hogy ki volt ez az *Anreith* József. Talán fia, talán öccse János Györgynek? A jelzett évben a szombathelyi kőműveslegények jegyzőkönyvében szerepel. Egyéb adat egyelőre nem ismeretes róla.

Ugyancsak a *Voyta*-családdal került kapcsolatba házasság útján a *Hanauer* építészcsalád. Ennek művésztárgaira vonatkozóan becses adatokat közönik *Hanauer* István váci püspök úrnak, *Hanauer* Jenő felsőipariszkolai tanár úrnak, továbbá *Karlovit* Adolfné úrasszonynak. Ezek szerint a *Hanauer*-építészek sora a XVIII. századig követhető vissza. A legrégebb *Hanauer*-építész (keresztnevét nem ismerjük) Aradon működött, ahova a Bécs melletti *Wiedsen*-ből került. Fia, *György* szintén építész volt és Aradról Tátára telepedett, ahol főképp a harmincas években kiterjedt működést fejtett ki. *Hanauer* püspök úr szíves volt velem közölni, hogy gyermekkorából emlékezik egy, a családban őszött akvarellképre,

amely az enyingi r. kath. templomot ábrázolta. Akkor ezt a templomot *Hanauer* György művének mondták. Valószínű, hogy csakugyan ő tervezte, de bizonyos, hogy mások építették fel. A kérdés tisztázása céljából felvilágosítást kértam dr. Szabó József enyingi plébános úrtól, aki szíves volt a plébánia történetéből a templom építésére vonatkozó következő följegyzést kirírni s nekem megküldeni:

„Herceg Batthyány Fülöp 1838. július 16-án a talpkövet letévén, *Pichl* Vilmos bécsi és *Vojta* Ferenc enyingi építómesterek kirtartó munkássága mellett 100.000-et túlhaladó pengő forintokban felépült, s 1841. évi május 16-án fűt- és beldíszítványokkal gazdagon ellátva felkenetett.” „... a díszítványok mind megannyi bécsi művek...”

Erről a *Vojta* Ferencről már megemlékezünk. A plébánia-történet e följegyzései nem zárják ki annak a lehetőségét, hogy a templom tervei *Hanauer* Györgyötől erednek, aki egyébként az Esterházyaknak volt Tatán működő uradalmi építész.

Jóval többet tudunk ennek az építésznek egyik fiáról, *Jánosról*. Az *Tatán* született 1839-ben és 19 éves korában beiratkozott a müncheni akadémiára, ahol *Zieblandnak* volt tanítványa. De már a következő évben, 1859-ben Bécsben találjuk az akadémián. További működésének színhelye Bécs volt, ahol a nagy világiállítás alapítási és építési láza őt is magával ragadta: nagy színlodát épített, de a hirtelenül kitört krach őt is tönkretette. Felesége halála is lesújtott s 1873-ban önkéntével vetett véget életének.

A *Hanauer*-családhoz házasság révén kapcsolat fűzte a *Baumgarten*-családot, amelynek volt egy építésztagja is: *Baumgarten* Antal, aki utóbb báróságot kapott Ausztriában. Ez 1822-ben született, Bécsben élt, Baden-Helentalban villája volt, Bécsben halt meg 1887 április 5-én. *Artner* badeni plébános úr szíves közlése szerint Badenben temették el abba a díszes sírba, amelynek kápolnáját ő építette felesége halála után 1867-ben. A sírfeliraton neve *Baron von Baumgarten*, a kápolna felirata *Antonius Emericus de Baumgarten*, a halottaskönyvben *Baumgartner Anton* alakban szerepel.

Művei közül közismert a budapesti Esterházy-palota. *Hanauer* Jenő tanár úr a pápai Esterházy-várkastély terveit *Baumgarten* Antal szignatúrával látta s így valószínűnek tartja, hogy e kastély jelenlegi alakját *Baumgartennek* köszöni.

A *Voyta*-, *Anreith*-, *Hanauer*-, *Baumgarten*-család tehát valódi építészdinasztia volt. Alkotásaik teljes lajstromának összeállítása a jövő feladata.

5. *Fülöp József*, a *füredi első színház* tervezője. Színészetünk történetében nevezetesen

szerep jutott a *balatonfüredi első színháznak*, amely 1831-ben épült s amelyet 1868-ban lebontottak. A hatoszlopos, timpanonos klasszicista mű *Erdős* színes rajzából ismeretes. Tudjuk azt is, hogy tervezését és az építőmunka felügyeletét hazafias buzgalomból hívta vállalta *Fülöp József* veszprémi főpostamester és tanult építő. A mesternek életrajza azonban hiányzik irodalmunkból. A legfontosabb reá vonatkozó adatokat tehát összegyűjtöttük s itt közöljük. *Rbé* Gyula veszprémi múzeumi igazgató úr közlése szerint nemes családból való volt, mert címzése: „Nemes és Vitézlő cs. kir. postamester”. 1831-ben az odaváló árvaszéktől 550 v. frút vett kölcsön. Lehet, hogy az ugyanakkor épülő játékszín költségeihez előlegezte ezt az összeget.

Veszprém megye és város jelesei életrajzi adatainak kiváló kutatója, *Kerényi* Andor ny. főszolgabíró úr (Balatonalmádi), volt szíves *Fülöp* életrajzi adatait kikutatni s velem közölni. Eszerint *Fülöp József* Veszprém-ben született 1801 március 11-én, meghalt ugyanott 1884 március 13-án. A még meglevő sírkő felirata is emlídi rá, hogy főnérnké volt Veszprém vármegyének. Jómódú ember volt, saját házában lakott Veszprém-ben, ez átalakított homlokzattal ma is fönáll. Szőllei is voltak s mezőgazdasági birtoka is. Nőlen, magános életet élt, régi házvezetőnője gondozta. Szenvedélye volt a sakk s a régi Vasárnapi Újság sakkfeladatainak megfejtői közt rendszeren az ő neve is szerepelt. A régi idők emlékeként öregkorában is szürke magyar ruhában járt. Hogy az építészetet hol tanulta, az egyelőre nincs kiderítve. *Lyka Károly*

IDEGENFORGALOM ÉS MŰVÉSZET. Meghívót kaptunk újév után egy plakátkiállításra, melyet az Államvasutak egyik osztálya rendezett. „A világ minden részéből összegyűjtött, legjellemzőbb művészi plakátokat és egyéb nyomtatványokat” ígért a meghívó. Maga az, hogy egy kiállításra gyűjtsék össze a fürdők s nyaralóhelyek reklámeszközzeit, nem új dolog. Voltak már illyeféle kiállítások nálunk is, annál több külföldön. Megint meggyőződhetünk arról, hogy a művészetet sok igyekezettel, de nem mindig szerencsésen vonják be a menetjyírók s egyéb szervek az ő propagandamunkájukba. Akinek alkalma volt a Vasúti és Hajózási Klubban félórás sétát tenni e sokszáz nyomtatvány közt, csak megérlelődött benne a külföldi útjain gyűjtött impressziók rezultása. Minél gazdagabb egy ország idegenforgalmi potenciája — természeti szépségek, szállodák, anyagi erők, művelti organizációk dolgában, — annál művészebbek, választékosabbak a plakátjai. A reklám félszékultúráját nem az határozza meg, hány s milyen

BERNATH AUREL: FASOR
Fruchter Lajos úr gyűjteményében

nagyságú festője, grafikusja van egy országnak. Amerika hajóstársaságai, vagy az olasz Cosulich, az angol Scotland Express határozottan több és jobb formát mutatnak a menetjegy-büroók falain, mint az ő országaik modern festészete az időszakos kiállításokon. A kis Svájcra is csak ritkán tapasztaltuk, hogy új művészetek kirobbanásával homályosítanak el a francia, vagy svéd piktorát, de azért irigyelni lehet, hogy St.-Moritzot, Davost, Luzernt s Gotthardot milyen kívánatos, álomszerűen fantasztikussá tudják varázsolni a hirdetőoszlopokon alig ismert nevű reklámrájolók. Az ilyesmi tehát nem a műsák, hanem a szállodás-szövetségek és a vasúti pénztárak sugallatára születik, osztozik, sűrűsödik és válik végül termékenyítő párává egy nemzet égbolta felett. És éppen mert így van, ezen a Csengery-utcai szerény kiállításon sem az volt az új és meglepő, hogy mit lehetett ott látni, hanem az, hogy oly komoly testület, mint a MÁV., végre belátta a külföld ilyenirányú befolyásolásának immár észre alkalmas időpontja közeledtét. Ez persze nem azt jelenti, hogy itt már holnap vagy holnapután minden reklámötlet megmozdul, minden konzulátus, külügyi kereskedelmi képviselő, minden jegyiroda át lesz hatva a magyar vidékek szépségétől, a ma-

gyar hévvezek jóságától, a magyar élet olcsóságától, ez csak annyit jelent, hogy a MÁV. már kezd a dolgon gondolkodni. Ahogy irodái — de nem irodalmi — nyelven mondanák, „felfekteti” a „belégeket”.

Nem lehet azt mondani, hogy eddig ilyen irányban semmi sem történt. Csak éppen azt, hogy édeskevés történt. Egy-egy külföldi magyar menetjegyiroda — mint a bécsi — még nem csinál nyarat. Egypár ezer vagy százezer prospektus háromnapos budapesti kedvezmények ígérével kétségkívül jó ötlet, de szintén nem elég. Balogh Rudolf fotoplakátjai oly szépek, kedvesek és — ami fő — vonzóerejűek, hogy sokkal messzebbnyúló hatásradiust érdemelnek, mint a mi csonka országunk. De vajon minden billentyűt megnyomtunk s minden hangosanbeszélőt megszólaltattunk e pár aprócska eszközzel? Itt van a propagandának még sok mindenféle eszköze: a levélbélyeg, — új bélyegeink szépek, — a levelezőlapok, a postabélyegzők legelőszőbb misszióitól egészen a külföldi előadások s filmbemutatók, — I. a Filmiroda néhány elsőrangú ismeretterjesztő és az „Itél” a Balaton” című szép filmet, — rendszerű. Évek óta sürgeti már a magyar művészi közvélemény, hogy a hazai emlékekről, városokról, jellegzetes népmű-

NAGY-BALOGH GÁBOR: CSENDELET

Frchter Lajos úr gyűjteményében

vészeti centrumokról, de főképp nagyszerű művészeti köz- és magángyűjteményeinkről olvasó, szinte filléres füzetek készüljenek négy-öt idegen nyelven, amikkel valószínűleg pergetőzést kellene indítani a világ városok könyvesboltjaira és szállodai halljaira. A franciáknál csak pár hónapja indult meg új folyóirat — háromhavonként jelenik meg — „Les Saisons et le Sport” címen s mindenki megkapja, aki kéri és aki nem kéri, az összes divatos helyek táj-, hotel- és sportmulatságainak kecsegtető bemutatásával, természetesen ingyen. Ez körülbelül már a negyedik folyóirat e nemben. És az osztrákok, németek, csehek milliósámba megjelenő színes, ízléses füzetei. Nincs az a zeneünnepség, centennárium, iparkiallítás, melynek fókuszából ki ne lendülne egy egész ország rész sugárköre, hogy felhívja a világ figyelmét Frankfurtúra, a Goethe-vidékre, Schönbrunnra, a bécsi barokk történelmi színpadára, a bajor Alpokra, ahol még él a német népművészet (!) és „Burgenland”-ra, melyben Haydn-élmékek gyöngyöznek. A művésziekből, sőt népművésziekből igen kevéssé gazdag Bulgária tud olyan prospektussal rukkolni a világ szemé elé, melynek a címlapja azonnal megkapja a pillantást, de a mi idegenforgalmi tesztületünk — tisztelet a pár kivételnek — még csak a gyűjtés fárasztó és a külföldi tanulmányutak meddőnek látszó munkájánál tartanak. Csak egy kis példát szeretnénk átnyújtani e szerény sorokban az illetékeseknek. A főpostán hosszabb ideig volt található egy derék rendőr, aki

angol nyelven is tudott felvilágosítással szolgálni. Az ilyen tanult rendőrök számát meg kellene szaporítani a mértani haladványok elve szerint postán, városházán, köztereken, Várban, pályaudvarokon, mindenütt, ahol ez megokolt. Meg kell vallani, egy ilyen értelmes rendőr is igen sokat tehet az idegenforgalomért.

ESZTERGOM. A „Dedalo” c. olasz művészeti folyóirat decemberi számában Elena Berti Tosca részletes cikkben ismerteti Esztergom művészeti emlékeit és műkincseit. A székesegyház és a Bakócz-kápolna mellett behatóan foglalkozik a kincstár nevezetesebb darabjaival, különösen Mátyás kálváriájával. A cikk legnagyobb részét a Keresztény Múzeum olasz festményeinek ismertetése adja, amelyek közül mintegy húsz kitűnő reprodukcióban is élvezhető. A tanulmányoknak ez a része több érdekes és új — bár nem egy esetben vitatható — megállapítást is tartalmaz. Így egy apostol félalakját ábrázoló képet, amely eddig ismeretlen velenői festő műve gyanánt szerepelt, Duccio-nak tulajdonít a szerző. A felsőolaszországinak tartott Keresztrefeszítést az umbriai Giovanni Boccati, a Fra Filippo Lippinek attribúált Madonnát az ismeretlen „Compagno di Pissellino” alkotásának tartja. A Pisanello művének tekintett Szt. Jusztinát ismeretlen lombard mesternek attribúálja és a Szt. Péter keresztrefeszítését ábrázoló kis predellaképen helyesen ismeri fel a sienai Matteo di Giovanni kezét.

RÓMA. A római Valle Giulia-ban levő etruszk múzeum, a Villa di Papa Giulio néhány termében az olasz állam kiállította azokat a művészeti alkotásokat, amelyeket a különböző olasz múzeumok és gyűjtemények az utolsó évek folyamán átadás és vásárlás útján szereztek. Az átadások alatt felszínre került antik szobrok közül a legérdekesebbek: egy Kr. e. III.—II. századi Polyhymnia szobornak az Antoninuskoriban készült kópiaja, amely Rómában került elő, egy Anzio-ban talált Kr. u. I. vagy II. századból származó Hermes, amely Kr. e. V. századi görög eredetűnek másolata s egy Albániában kiasott, Kr. e. IV. századi eredeti görög Pallas Athena-fej. A számos római szarkofág közül a Kr. u. II. században készült szarkofág-fedél a legjelentékenyebb, Cybele papjának fekvő alakjával, mellette kiemelkedik egy másik, amelynek domborműve rómaiak és barbárok csatáját ábrázolja. A római kor iparművészeti tárgyai közül pedig egy, a zarái átadásoknál talált üveggyűjtemény és a pompeji Menandros-házból származó ezüst-tárgyak páratlan kollekciója tartozik azokat különös érdeklődésre.

A kiállított tárgyak zömét azonban a renaissance és barokk festmények és szobrok adják. Közülük is első helyen áll Giorgione híres „Vihar”-ja, amely a Giovanelli gyűjteményből származik és a velencei akadémiában kap végleges helyet. Ugyanabból a magángyűjteményből vásárolták meg Giovanni Bellini szép Santa Conversazione-ját, amely mellett még Lorenzo Lotto gyönyörű férfiarcképe, G. B. Tiepolonak a Scalzi-templom elpusztult mennyezetéhez készített olajvázlata és Canaletto két velencei vedutája képviselik a velencei festészetet.

Az északitaliai művek közül a vicenzai Bartolommeo Montagna Szt. Jeromosa, a firenzeiek között egy Botticininék tulajdonított Jézus imádása, Filippino Lippi hasonló tárgyú festménye és Andrea del Sarto Visitációja emelkedik ki. A bolognai barokk mesterek közül Guido Reni brilliáns női arcképpel, Annibale Carracci férfiarcképpel tűnik ki. Az idegen festők képei közül legszebb Greco szignált Szt. Ferenc és Van Dyck férfiarcképe a művész génuai korszakából. A renaissance-kor szoborművei közül Michelozzo-nak a Madonnát ábrázoló márványszoborműve és Alessandro Vittoria Doge-arcképe a legjelentékenyebbek.

Érdekes még megemlítenünk, hogy több festmény megvásárlását a három év előtti londoni olasz kiállítás belépődíjainak jövedelme tette lehetővé.

A II. nemzetközi egyházművészeti kiállítás ez év októberében fog megnyílni, a római kiállítási palotában és három hónapig lesz nyitva. Az olasz állam a Vatikánnal való előzetes megállapodás alapján rendezti a kiállítást

s a Szentszék egy megbízottja a kiállítási bizottságban is helyet foglal. A nagyszabású kiállításnak tíz szekciója lesz.

BERLIN. A Kaiser Friedrich-Museum megszerezte *Albrecht Altdorfer* egy eddig ismeretlen főművét. A festmény Krisztus születését ábrázolja éjjeli világításnál, nagyszabású architektúrában. A gyönyörű kép, amely Altdorfernek a müncheni Pinakothékában levő, Mária születését ábrázoló művével állítható párhuzamba, állítólag az ausztriai St. Florian kolostorból származik s egyike a művész legjelentékenyebb alkotásainak.

Az állami múzeumok *muzulmán művészeti gyűjteményét*, amely eddig a Kaiser Friedrich-Museum földszintjén volt elhelyezve, újonnan átrendezve a Pergamon-Museum épületében állították fel.

A Flechtheim-galériában január elején nyílt meg a modern spanyol művészet kiállítása, amelyen az idegenben élő spanyol művészek (Picasso, Manolo, stb.) is részt vesznek. Viszonzással még ez év folyamán Németország mutatja be Madridban modern művészetét.

KONSTANTINÁPOLY. A mult hónapban megkezdték a Hagia Sophia mozaikjainak restaurálását és kiszabadítását. A munkálato-kat *Amerika* Konstantinápolyban székelő bizantinológiai intézetének igazgatója vezeti.

A MAGYARSÁG VIRAGAI. A VIRÁG-KULTUSZ TÖRTÉNETE. Irta dr. *Rapács* Raymund. Budapest, 1932. 4 színes műmel-léklettel, 14 táblával és 125 szövegrajzzal. — Bár ez a szép könyv a hazai virágkultusz történetét adja, mégis többféle vonatkozás fűzi a művészettörténethez. Elsőben azért, mert a virágkultusz színhelye a kert és a park, azután mert a virág iparművészeti motívumként szerepel ősidők óta, azonfelül festett, faragott műveken is helyet kapott. Végül, mert a virágkultusz multjának kinyo-mozásánál kiváló szerep jut azoknak a grafikai és festészeti műveknek, amelyek egy-korú okmányként őrizték meg egyes virá-gok szerepét. Valóban, ha a szerző e leg-újabb művét átlapozzuk, lépten-nyomon ta-lálkozunk a régi rajzolóművészet ereklyéivel, régi magyar festmények reprodukcióival, amely-eknek akárhánya fontos felvilágosítást ad korának kedvelt virágairól, azok ápolásáról, a régi kertekről stb.

A magyarság virágkultuszának őskorát ho-mály borítja. A tudós szerző nem hajlandó elfogadni azokat az ábrándos föltevéseket, amelyek botanikához nem értő s a modern filológiában még járatlan régűb szerzők könyveiben elszórtan találhatók. Lebediai emlékként él még ma is néhány, e tárgykörbe

vágó sző, így a *kék* (l. a kökörtcsin c. fejezetet), így maga a *kert*, amely a kerítésből származtatható, de amely az ősmagyarországi nyelvében még nem teljesen azonos a mi kerítésünkkel. Virág- és kertkultuszról minden ábrándos föltevés kirekesztésével attól az időtől fogva beszélhetünk, amiódan a magyarság a kereszténység fölvetésével belépett az európai népek nagy közösségébe. Akkor a kolostorok voltak minden tudomány és művészet melegágyai, egész kerti kultúránk is a kolostorkerteken alapul. Magyarországi kolostorkertekről nem maradtak ugyan fenn hasznavehető följegyzések, de mert akkor az ideoda valódiról szerzetesrendek a kolostoraikban valósággal nemzetközi kultúrát képviseltek, biztosra vehetjük, hogy a hazai kolostorkertek is alig különböztek a nyugatiaktól. A típusos kolostorkertek anyaga: gyógynövények („herbák”) és főzeléknövények. A herbák legnagyobb részét erős illatú növények és éppen e sajátosságuk adta meg később az ötletet más, gyógyításra nem használható, de illatos növények, „virágok” természetére. A kolostori herbák különféle hiedelmek okából áttelepedtek a temetőkre is, sőt, mint a szerző táblázatosan kimutatja, elhagyottabb ki-sebb községek temetőiben ma is megtalálhatók.

A kolostorkertek még a klasszikus ókortól vették át, mégpedig mint gyógynövényt, a magyarság két legkedveltebb virágát, a rózsát és a lilomost, amelyek, mint *Rapaics* részletesen kimutatja, oly nagy szerephez jutottak költészetünkben és művészetünkben. Ott látjuk pénzeinkben, címereinkben, számtalan művészeti emlékünknél. Szerepüket azonban nem vezethetjük vissza a kereszténységnek régebbi időkre.

A régi kolostorkerttel szervesen függ össze a lovagkori *várkert*, a későbbi *úriker*t őse. Ez mintegy folytatása a kolostorkertnek: ápolóinak a várbán tevékenykedő szerzetesek tekinthetjük. Sajnos, eddig nem akadtak oly följegyzésekre, amelyek a lovagkori magyar várkertről részletes felvilágosítást adnának. De ez is, mint az egész lovagság, nyugati hatás alatt keletkezett. *Albertus Magnus* részletes leírás ad erről a típusról, sőt megadja ennek elméletét, kifejti stílusának jellemző vonásait. A XIV. századig a várkert kertészeti ideálja a virágos rét („paradicsom”, ahogy akkor nevezték). Számos egykorú festmény ad róla közvetlen képet. Ezt a várkertet kökerítés fogja körül, a virágoktól tarka pázsítszőnyeget még nem szelik utak. A „paradicsom” legfőbb díszje a forrásút meg a rózsasaluga. Tudjuk azt is, hogy mígféle virágok tarkították a gyepeket. Sokjukat egykorú följegyzésekből ismerjük. De némelyik emlékét nem az irodalom, hanem egykorú festmények őrizték meg számunkra. Ilyen a hazaiak közül például a

gyöngyvirág, amelynek hű képe ott van a kassai dóm főoltárának Angyali üdvözlésképén.

A renaissance, mint annyi más téren, itt is új alkotásokkal gazdagította meg a kultúrát. A kertben a renaissance új eleme a kavicsolt út, a terraszos kialakítás, a faszor, az útvesztő. Ez az *olasz kertstílus* eljutott hozzánk is; nem csoda, hiszen már *Róbert Károly* király olasz kertészt tartott Visegrádon, utódaí szintén az olasz stílust művelték. *Villakertünk* tehát olasz hatás alatt keletkezett.

Mi ebben a rövid ismertetésben csak éppen a kertstílus magyarországi alakulását érintettük. Amde *Rapaics* könyve ezenkívül még igen nagy anyagot dolgozott fel, így például a magyar kert egyes növényeinek történetét is, így a kisé zavarossá vált „tulipán-problémát” és sereg tisztán kertbotanikai érdekű kérdést is. Ezek a területeken is a kiváló szakember szava szól hozzánk, de folyóiratunk jellegénél fogva ezekre a bőven fejtegetett tárgykörökre nem térhetünk ki, inkább a hozzánk közel álló művészi kert-problémára vonatkozó megállapításait akarunk röviden körvonalazni. Egészében ez a könyv valóban alapvető fontosságú, számtalan értékes szempontjain túl oly gazdag anyagot tár fel, amely eddig hiányzott irodalmunkból, kis része pedig annyira széjjel volt szórva, hogy szinte elveszett. (Lk.)¹

HAJDANI GYERMEKJÁTEKOK. (C. Geoffrey Holme: „Children's toys of yesterday”, London, 1932.) A Studio téli különkiadványa. Szerző keressé sem találhatók volna szebb karácsonyi ajándékkönyvet, izlésesebbet, időszerezőbbet. A gyermeklélek, ez a titokzatos kincsészláda, csak most kezd feltárulni a lélekkutatók előtt. A primitív művészet formanyelve pedig most van azon az úton, hogy átalakítsa az egész esztétikai világfelfogást. Így hát nemcsak a művelő, de elsősorban a gyakorlatilag tevékeny művészt örülhet azoknak a sok-sokszázéves gyermekjátékoknak, melyek a könyvből eleje hullanak. A gyerekek már évtizedekkel ezelőtt is elsősorban környezetük világát sürítették bele játékaikba. Az egyiptomi fiúcska a krodilusokat, a görög a dárdás harcosokat szerette. És a németalföldi gazdag polgárgyerek is környezetét akarta látni játszópólcán: piciny házat, melynek emeletén babaszobák vannak berakott bútorokkal, földszintjén pedig konyha, ónedényekkel. Nagy művészet-történeti, de még inkább műveltség-történeti értékük van tehát a játékoknak. Miniatűr-

¹ L. még *Rapaics* Raymond de-naki: „A XV. század magyar várkereti” és dr. Zádor Annának: „A Grassalkovich-levéltár kertveléi című, a tárgykörbe vágó, bőven illusztrált élevezetes írásait folyóiratunk 1931. évfolyamában.

képei az évszázadok családi életének. Makettjei a lakásberendezésnek. Keresztmetszetei, a szó igazi értelmében keresztmetszetei a régi flandriai, velencei, délnémet háznak. És milyen elbűvölően tanulságosak azok a babák, melyeken Mária Antoinette idejének selyemviganói és csipkés főkötői suhannak elénk. Csak kevesen tudják, hogy e babák jórészen — reklámbabák voltak. Utazó kis mannequinjei akkori párizsi szabócégeknek. A londoni, antverpeni dámák divatlapok híjján rólu k tanulták meg a divatos öltözködés titkait.

Csináltak is e száz-kétszázévelelti gyerekjátékkészítők annyiféle babát, babaházat, katonát, kocsit, bútort, edényt, hogy a nagy külföldi múzeumokban tucatszám vannak a szobák erre a gyűjtésre berendezve. Bár az efféléknek igazi virágkora a tizennyolcadik század volt, a gyűjtemények anyagában mindenütt a mult század gyerekjátékai harognak és csilingelnek legerősebben. A törékeny gyermekjátékok barokk és rokokó megjelölési nem bírtak úgy dacolni az évszázadokkal, mint a rusztikusabb multszázadiak.

A Studio könyve páratlan sokoldalúsággal a nagy közgyűjtemények és a finom magánkollekciók anyagából egyaránt kifotografálta, ami érdekes. A sonnebergi, a tyrolai, a bécsi, a hágai, a nürnbergi híres játékkincsek mellett fölfedik Fordnak, Karsavina táncosnőnek, Erlanger bárónőnek és még sok jeles amatőrnök gyűjtését. Mi, magyarok is képviselve vagyunk a kötetben, amit elsősorban folyóiratunk, a *Magyar Művészet* szívességének tulajdonítanak a kiadók. Nemzeti Múzeumunk, Ernst Lajos, Szablya-Frischauf Ferenc kedves játékkfigurái (melyeket a *Magyar Művészet* egy régebbi évfolyamában már bemutattunk olvasóinknak) hírnemzői annak, hogy a mi egykori udvarházainkban s patricius-családainkban szintén szerették a büszke babákat, mulatságos, tollasvégű katonalovakat.

Mert a gyermekek végre is mindig s mindenütt nagyjából egyformák voltak. A kis kápgaléria, amelyet 1839-ben Bécsben készítettek lemezpapirosból, igazi bekeretezett festményekkel, egész bizonyosan úntatta őket. De ugyanakkor a körhintázó, libatollas parasztleányeken mulattak. A két favágó, amint felváltva fűrészeli a fát, a négy akrobata, kik minden kerékfordulásra bukfencet vetnek a kocsin, a mechanikai játékok előfutárai, biztosan kitörő öröme hangolták. És abban is egyeztek mindig, hogy a legprimitívebb fagfigurák voltak számukra a képzelt legdusabb teremők. A mézeskalácszerű lovak, kuplibabákra emlékeztető dámák, a rongyból és tollseprűből szerkesztett huszá-

rok; ezek a csaknem absztrakt világokba áthelyezett hősök. Ugyanazok, akik a mai művészt is szíventalálják. (N. P.)

PÁLYAZATI HIRDETÉS.

I.

A „*Balló Ede-képzőművészeti alapítvány*” ösztöndíj osztálya pályázatot hirdet az 1933-ik év október havában *negyedikben kiadandó 3000 pengős ösztöndíjra.*

Pályázhatik minden magyar honosságú fiatal festő egy teljes odaadással festett alkotásával és három — forma- és színelbeli tőrökvesztét jellemző — tanulmányal. Melléklendők a legzrűkségesebb életrajzi adatok és igazolandó, hogy az illető valamely képzőművészeti iskola szokásos évfolyamait már elvégezte, esetleg kiállításokon is részt vett.

A díj a nyertesnek egy évi megjelölést kíván biztosítani, hogy azalatt gondmentesen művészi tőrökvesztének élhesen.

A pályamunkák fölött 12 szakemberből álló jury fog dönteni.

Ha ezen jury a pályázók között ilyen nagy díjra érdemest nem találja, joga van a kitűzött összeget a legjobb pályázók között segélyképpen felosztani. A pályázatok és a rövid életrajzi adatok 1933. szept. utolsó napján nyitandók be a Műcsarnokba.

II.

Hogy kitűnjék: a tanulmányfestésnél kik ragaszkodnak még a természethez, a „*Balló Ede-alapítvány*” 1000 pengős díjat tűz ki olyan olajfestékkel festett fej- vagy aktanulmányra, amely az utolsó három éven belül készült és a természet őszinte átérzéséről tesz tanúságot.

A díjra pályázhat — korra való tekintet nélkül — minden magyar festőművész vagy művészlendűk. A pályamunkák 1933. évi május 2-án szállítandók be a Műcsarnokba. Melléklendők rövid életrajzi adatok.

A díjat szakemberekből álló jury ítéli oda.

III.

Hogy Közép-Európa művészeti intézményeit megtekinthesse, 1000 pengős utazási segélyt kap azon, a folyó tanév végén oklevelet nyert rajztanárjelölt, akit erre a Képzőművészeti Főiskola Tanári Karának azon művésztanárai találnak legérdemesebbnök, akik öt tanították.

Budapest, 1932. december hó

CÍMLAPUNKON nemzetünk nagy halottjának, *Apponyi Albert grófnak* Kisfaludi Strobl Zsigmond által készített fejtanulmányát közöljük.

Felétős szerkesztő: Majovszky Pál

Főmunkatárs: Dr. Lázár Béla

Segéd-szerkesztő: Dr. Péter András

Kiadó: Ormos György

Magyar Művészet. 1933. 2. szám

Szerkesztőség: VII., Erzsébet-körút 7. II.

BADEN-BADENBŐL ELLOPTÁK Feuerbach „Poesie” c. olajfestményét, melynek értéke 10.000 márká.

¹ *Magyar Művészet* V. (1929) évf. 1. sz. 34. és köv. lapok.